

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

Mellan barn och domstol

- **Om familjerättssekreterares upplevda utmaningar i arbetet med umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende**

Ella Sandqvist Johansson

Kandidatuppsats SOPA63

HT 2021

Handledare: David Hoff

Abstract

Author: Ella Sandqvist Johansson

Title: Between children and court- about family law secretaries' perceived challenges working with the question of contact for children in sheltered housing
[Translated title]

Supervisor: David Hoff

Assessor: Henriette Frees Esholdt

The aim of this study was to understand the family law secretaries' perceived challenges in working with the issue of father-child contact when the child was in sheltered housing due to, many times unsolved, violent acts related to the father. The method used was qualitative interviews with four family law secretaries. The results showed that family law secretaries experienced several challenges. One of them was related to making the child part of the processes. Impacting factors were the child's age, lack of resources, the child's conflict of loyalty and the family law secretaries' perception of the child being in need of protection rather than participation. Another difficulty discovered was the family secretaries' aim of protecting the mother and child during supported visitation, where protection was being limited due to organizational resources and discretion. Furthermore the family law secretaries felt that the court often paid more attention to the father's contact right than the child's right to protection and security. The notion of improper decisions by the court resulted in a resistance among the family law secretaries, where they came to take different measures to affect to outcome in favor of the child. This created a dilemma, where the family law secretaries were torn between protecting the mother and child and implementing the court's decisions.

Key words: family law secretaries, domestic violence, children, sheltered housing, father-child contact

Nyckelord: familjerättssekreterare, våld, barn, skyddat boende, pappa-barn umgänge

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	5
1.1 Problemformulering.....	5
1.2 Syfte och frågeställningar.....	7
1.3 Begreppslista	7
2. Bakgrund.....	9
2.1 Juridisk distinktion umgänge	9
2.2 Juridisk distinktion umgängesstöd.....	10
2.3 Stärkt rättslig status för barn.....	10
2.4 Förslag på förändringar inom problemområdet	11
3. Kunskapsläge.....	13
3.1 Litteratursökning	13
3.2 Barn i våldsamma miljöer.....	13
3.3 Umgängesstöd och våldsärenden	14
3.4 Socialarbetares utmaningar i att göra barn delaktiga och hörda.....	16
3.5 Kritik gentemot familjerättssystemet	18
3.6 Sammanfattning kunskapsläget.....	19
4. Teoretiskt ramverk	21
4.1 Gräsrotsbyråkrater med handlingsutrymme.....	21
4.1.1 Copingstrategier	22
4.1.2 Företrädarskap.....	23
5. Metod.....	24
5.1 Metodval och insamlingsmetod	24
5.2 Urval och tillträde	25
5.3 Genomförande och transkribering av intervjuer	26
5.4 Bearbetning av materialet	27
5.6 Forskningsetiska överväganden	28
5.7 Förförståelse.....	28
5.8 Metoddiskussion.....	29
5.8.1 Tillförlitlighet.....	29
5.8.2 Förtjänster och begränsningar.....	30
6. Resultat och analys.....	32
6.1 Hinder för barns delaktighet och uttryckta vilja	32
6.1.1 Ålder, resursbrist och den skyddande positionen som hinder för delaktighet	32
6.1.2 Lojalitetskonflikter som käpp i hjulet för barnets uttryckta vilja.....	35
6.2 Det viktigaste av allt: trygghet och säkerhet	37
6.2.1 Bromsa pappa, trygga mamma	37
6.2.2 Trygghet utan garanti.....	40
6.3 Förhållningssätt till domstolen.....	42
6.3.1 Umgänge till varje pris?.....	42
6.3.2 Uttryckt och handlande motstånd	45
7. Avslutande diskussion.....	48

8. Referenslista.....	51
9. Bilagor	56
<i>9.1 Intervjuguide.....</i>	<i>56</i>
<i>9.2 Informationsbrev.....</i>	<i>58</i>
<i>9.3 Meddelande till administratör</i>	<i>59</i>

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Mäns våld mot kvinnor utgör ett allvarligt samhällsproblem. År 2020 mördades 13 kvinnor av en man de haft eller vid tillfället hade en nära relation med (Brottsförebygganderådet 2021). För en kvinna som utsätts för våld av sin partner kan den sista utvägen vara att söka skydd på skyddat boende. Enligt en kartläggning gjord av Socialstyrelsen vistades 6500 vuxna och 6200 barn på skyddat boende minst en natt under perioden 31 juli 2018 till 1 juli 2019 (Socialstyrelsen 2020b). Barn som vistas på skyddat boende tillsammans med en vårdnadshavare har inget eget placeringsbeslut, vilket i en av statens utredningar lyfts som ett problem då barnets rättigheter riskerar att inskränkas (se SOU 2017:112). De barn som medföljer en vårdnadshavare till skyddat boende har många gånger bevittnat våldet mellan sina föräldrar och/eller har själva varit utsatt för direkt våld. Att i barndomen utsättas för direkt våld eller bevittnat våld mellan närstående har visat sig innebära likartade konsekvenser. Konsekvenserna riskerar att bli psykiska såväl som fysiska och sociala (Gilbert et al. 2009; Överlien 2007).

I Föräldrabalken 6 kap 15 § (SFS 1949:381) framgår det att barn har rätt till umgänge med en förälder som de inte bor tillsammans med. Det innebär att frågan om umgänge kan bli aktuell omgående i samband med en flytt till skyddat boende (Angsell et al. 2020). Umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende innebär en unik och komplex situation där barnets säkerhet och trygghet måste vägas mot barnets rätt till umgänge med sin förälder (se Socialstyrelsen 2012:258). Kommunens familjerättssekreterare har i uppgift att arbeta med bland annat umgängesfrågan när föräldrar inte själva kommer överens. Familjerättssekreterarna ska utreda frågor om umgänge på tingsrättens begäran samt verkställa beslut om umgängesstöd efter domslutsbeslut. Vid umgängesutredningar ska barnets bästa vara avgörande (Socialstyrelsen 2012:26). Barnet har rätt till delaktighet, både genom att få viktig information och genom möjlighet att få yttra sin egen åsikt (ibid:41). Flertalet studier har dock identifierat att barnets rätt till delaktighet inskränks till följd av socialarbetares bristande samtalskompetens, bristande

resurser och liten insikt i barnets roll som aktiv aktör (Ben-Arieh & Kosher 2020; Falch- Eriksen & Karmens 2021; Holtan, Nigel & Vis 2012).

Det verkar finnas en diskrepans mellan hur rättssystemet idag hanterar frågor om våld i relation till fortsatt föräldraskap och hur familjerättssekreterare önskar att frågan borde hanteras. Forskare på både nationellt och internationellt håll har riktat kritik mot det rättssystem som styr frågor om boende, vårdnad och umgänge. En del forskare menar att rättssystemet tenderar att upprätthålla och skapa skadliga mekanismer som undergräver barnets rätt och moderns våldsutsatthet (Lewis 2020; Bruno 2016). Även familjerättshandläggare har i tidigare forskning uttalat kritik angående domstolens tendens att ta beslut utifrån föräldrars rätt till sina barn snarare än barnets rättigheter (Bergman & Eriksson 2018; Andersson & Bangura Arvidsson 2008). Därutöver har Familjerättssekreterarnas riksförening, en förening för offentliganställda inom familjerätt, tidigare i år lämnat förslag till riksdagen om en önskan att umgängesrätten för barn på skyddat boende bör begränsas. Riksföreningen anser att det finns ett för stort ansvar på barnet att inte röja sekretessmarkerade uppgifter i samband med umgänget (Carlsson 2021).

I ärenden när barn befinner sig på skyddat boende måste fler faktorer än vanligtvis vägas in och prövas vid beslut om umgänge. I dessa ärenden blir kunskap om våldets konsekvenser, sekretesskyddade uppgifter och säkerhet viktiga. Familjerättssekreterare är en viktig beståndsdel i umgängesfrågan, både vad gäller utredningar och verkställighet av umgängesstöd (Socialstyrelsen 2012:260). Handlingsutrymme utgör en central komponent för professionella i människonära yrken, inte minst i situationer när det finns motstridigheter och utmaningar i arbetet (se Lipsky 2010). Familjerättssekreterares upplevelser av umgängesfrågan i ärenden där barnet befinner sig på skyddat boende anses vara viktiga för att belysa komplexiteten i deras arbete. Förhoppningen är att studien kommer ge ny kunskap om hur familjerättssekreterare, och därmed socialarbetare, arbetar med att förhålla sig till motstridigheter och utmaningar i ljuset av våld. Denna studie kommer att utgå ifrån att modern är den förälder som befinner sig på skyddat boende och fadern är den förälder som önskar alternativt erhåller umgänge med barnet då det motsvarar den stereotypa uppdelningen (Gilbert et al. 2009; Angsell et al. 2020).

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet är att undersöka familjerättssekreterares upplevda utmaningar med att arbeta med umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende. Utifrån syftet har följande frågeställningar formulerats:

- Vilka upplevda utmaningar beskriver familjerättssekreterare i förhållande till barnets delaktighet och vilja i umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende?
- Vilka upplevda utmaningar beskriver familjerättssekreterare i arbetet med verkställighet av umgängesstöd när barn befinner sig på skyddat boende?

1.3 Begreppslista

Skyddat boende: Skyddat boende beskrivs i Socialstyrelsens termbank enligt följande: ”boende som tillhandahåller platser för heldygnsvistelse avsedda för personer som behöver insatser i form av skydd mot hot, våld eller andra övergrepp tillsammans med andra relevanta insatser” (Socialstyrelsen 2021).

Familjerättssekreterare: Kommunanställda som arbetar med frågor om föräldraskap, vårdnad, boende, umgänge och adoption. Till deras arbetsuppgifter ingår vårdnad-, boende- och umgängesutredningar, medgivandeutredningar, faderskapsutredningar, samarbetsamtal samt verkställighet av umgängesstöd (Socialstyrelsen 2012:3 passim).

Tingsrätten: Första instans bland de allmänna domstolarna och därmed första beslutande instans för familjerättsliga frågor. Här beslutas bland annat om vårdnad, boende och umgänge (Sveriges domstolar 2019).

Boendeförälder: Den förälder barnet bor tillsammans med. I den här studien är modern boendeförälder (Socialstyrelsen 2012:248 passim).

Umgängesförälder: Den förälder barnet inte bor tillsammans med som barnet har rätt till umgänge med. I den här studien är fadern umgängesföräldern (Socialstyrelsen 2012:248 passim).

Umgängesstödjare/kontaktperson: Person som arbetar på uppdrag av socialtjänsten med att närvara vid umgänge mellan barn och umgängesförälder (Socialstyrelsen 2012:102).

2. Bakgrund

Familjerättssekreterarnas arbete innefattas till stor del av juridik. För att förstå familjerättssekreterarnas arbete med umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende krävs viss förförståelse av vissa juridiska definitioner. Detta är anledningen till att ett bakgrundsavsnitt med relevanta juridiska definitioner och klargöranden är nödvändigt. Utöver definitionen av umgänge och umgängesstöd kommer relevanta lagrum avseende barnets rättigheter kortfattat nämnas för att skapa förståelse om barnets rättsliga ställning. Därefter följer ett avsnitt om aktuella utredningar och förslag till lagändringar inom problemområdet.

2.1 Juridisk distinktion umgänge

I Föräldrabalken 6 kap 15 § (SFS 1949:381) framgår det att barn har rätt till umgänge med den förälder som de inte bor tillsammans med. Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar att se till att barnet får umgänge med den förälder barnet inte bor med. Umgänget kan ske via telefon eller brev om det anses vara mer lämpligt än att träffas (Socialstyrelsen 2012:101). Kommunen har en skyldighet att hjälpa föräldrar att upprätta avtal om vårdnad, boende och umgänge enligt 5 kap 3 § Socialtjänstlagen (SFS 1949:381). Utöver upprättat avtal på socialtjänsten kan umgänge fastställas i domstol. Barnets bästa ska vara avgörande i alla frågor om umgänge enligt 6 kap 2a § Föräldrabalken (SFS 1949:381). Vid bedömning av barnets bästa ska det fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort, hålls kvar eller annars far illa samt barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Hänsyn ska tas till barnets vilja, med hänsyn till ålder och mognad enligt 6 kap 2b § FB (ibid). Barnet måste ha en absolut rätt att inte blir utsatt för våld eller andra övergrepp för umgänge ska vara möjligt (Socialstyrelsen 2012:107). Det finns inte någon plikt för ett barn att umgås med en förälder, i praktiken kan dock barnet inte motsätta sig umgänge om det bedömts vara för barnets bästa. En vårdnadshavare som inte får det umgänge som avtalats om eller beslutats i domstol har rätt att ansöka om att umgänge ska ske genom verkställighet

genom exempelvis medling eller polishandräckning. Någon motsvarande möjlighet för barn att verkställa umgänge som avtalats eller beslutats finns inte (Socialstyrelsen 2012:111).

2.2 Juridisk distinktion umgängesstöd

Umgängesstöd regleras i 6 kap 15c § Föräldrabalken (SFS 1949:381). Ett umgängesstöd (kallas ibland kontaktperson) är en person som medverkar vid umgänget när det finns behov av det. Det är domstolen som förordnar om umgänge med närvaro av umgängesstöd och socialnämnden som utser en lämplig person (Socialstyrelsen 2012:104). Rätten kan besluta om umgängesstöd i ärenden där barnet behöver trygghet eller stöd vid umgänget. Umgängesstöd kan även beslutas med anledning av att barnet inte träffat sin förälder under en lång tid eller om det av annan anledning finns oro eller saknas tillit hos barnet (Socialstyrelsen 2012:257ff). Det är barnets behov som ska vara avgörande för beslut om umgängesstöd. Normalt sett ska umgänget kunna normaliseras, det vill säga kunna ske utan umgängesstöd, inom ett år. Före ett domslut avseende umgängesstöd ska domstolen inhämta yttrande från socialnämnden avseende nämndens förutsättningar att verkställa umgängesstödet. Efter beslut om umgängesstöd är socialnämnden skyldig att verkställa umgängesstödet. Socialnämnden ska därefter följa upp umgänget och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt (ibid).

2.3 Stärkt rättslig status för barn

Sedan 1 januari 2020 är FN:s barnkonvention svensk lag. Genom att göra barnkonventionen till lag är förhoppningen att barnets status som rättighetsbärande ska stärkas. Två av barnkonventionens grundläggande principer är att barnets bästa ska beaktas vid alla beslut som rör barn och att alla barn har rätt att uttrycka sin mening och få den respekterad. Dessa principer har stor relevans för familjerättssekreterares arbete med umgängesfrågan för barn som befinner sig på skyddat boende (Socialstyrelsen 2020a). Barn som bevittnat våld mellan närstående har fått stärkt rättslig status sedan 1 juli 2020 då barnfridsbrottet infördes (se 4 kap

3 § Brottsbalken SFS 1962:700). Barnfridsbrottets införande innebär att det numera olagligt att utsätta barn för att bevittna (se eller höra) våld mellan närstående och att barn vid dom får möjlighet till brottsofferstatus och skadestånd (Polisen 2021).

2.4 Förslag på förändringar inom problemområdet

I följande stycke kommer aktuella utredningar och förslag till lagändringar som kan länkas samman med problemområdet presenteras. Detta för att visa på ämnets aktualitet. Presentationen innefattar förslag till en ny vårdnadsreform, förslag på hur barnets rättigheter på skyddat boende ska stärkas samt hur kontinuitet och trygghet för barn i utsatta situationer ska stärkas. Det förslag från Familjerättsassocionomernas riksförening som presenteras i slutet av avsnittet har en av studiens intervjupersoner gett mig tillgång till. Presentationen anses vara relevant då den berör yrkesgruppens förslag till förändringar för barn på skyddat boende, vilka har relevans för studiens resultat.

Regeringen har år 2020 lagt fram propositionen ”Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister”, med förslag till en ny vårdnadsreform (Prop. 2020/21:150). Regeringen föreslår bland annat ett krav på att föräldrar, som huvudregel, ska ha deltagit i ett informationssamtal hos socialnämnden innan de framställer ett skriftligt yrkande om vårdnad, boende och umgänge i domstol. Vidare föreslås att barns rätt att komma till tals och få information ska lyftas fram ytterligare och allt fler och yngre barn ska ges möjlighet att delta i förfarandet. Regeringen föreslår även att socialnämnden ska kunna tala med ett barn i en process om vårdnad, boende och umgänge utan vårdnadshavarnas samtycke och närvaro (ibid).

I utredningen ”Ett fönster av möjligheter – stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende” (SOU 2017:112) har socialdepartementet lyft fram åtgärder för hur barnrättsperspektivet ska stärkas när barn befinner sig på skyddat boende. Förslagen innefattar bland annat att barnet ska få ett eget beslut om placering på skyddat boende. Därutöver ska barnets rätt till skolgång och hälso- och sjukvård stärkas. Ytterligare ett av departementets förslag är att särskilda utbildningsinsatser ska riktas till domstolar och familjerätter om barns situation i skyddat boende samt

att barns umgänge med en misstänkt förövare ska utgå ifrån barnets perspektiv och förövarens ansvar för våldet (ibid). I den kompletterande promemorian ”Stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende – förslag till bestämmelser rörande bl.a. omedelbar placering, sekretess och skolgång” (Ds 2020:16) förslås även att socialnämnden ska få befogenhet att omedelbart placera barn på skyddat boende tillsammans med en vårdnadshavare, utan samtycke från barnets andre vårdnadshavaren (ibid).

Vidare har regeringen så sent som i september år 2020 tillsatt en särskild utredare för att se över regler i föräldrabalken avseende vikten av kontinuitet och trygghet för barn i utsatta situationer (Dir. 2021:70). När det kommer till umgängesfrågan ska utredaren särskilt titta på situationen då ett barn befinner sig på ett skyddat boende eller har skyddade personuppgifter och hur dessa barns skydd kan stärkas när frågan om umgänge med en förälder som har utövat våld eller gjort sig skyldig till någon annan allvarlig kränkning uppkommer (ibid).

Familjerättssociomernas riksförening är en förening för sociomer som arbetar med familjerättsliga frågor inom offentlig förvaltning. Föreningen lämnade tidigare i år en presentation vid ett riksdagsseminarium avseende ett flertal familjerättsliga frågor som de önskar förändras (Carlsson 2021). Bland annat vill riksföreningen att promemorian ”Stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende” (Ds 2020:16) ska bli verklighet, så att hela familjen blir socialtjänstens ansvar när en förälder söker skydd hos socialtjänsten. Vidare vill riksföreningen att domstolen ska begränsa användningen av umgängesstöd för barn på skyddat boende. Detta eftersom de anser att det inte bör åligga barnet att upprätthålla skyddet för sin förälder under umgänge med sin andra förälder. Föreningen vill att domstolen ska förtydliga att umgängesstöd bara tillsätts när umgänget kan övergå till normalt under en period om ett år. Riksföreningen föreslår vidare att det bör upprättas särskilda familjerättsdomstolar, med särskild kompetens och särskilda befogenheter (Carlsson 2021).

3. Kunskapsläge

3.1 Litteratursökning

För att kunna genomföra följande kunskapsöversikt har sökningar av vetenskapliga artiklar, forskningsrapporter och avhandlingar främst gjorts i Lunds universitets databas LUB-search. Sökningar har även gjorts i Libris samt LUB-cat. De ord och begrepp som använts vid sökförfarandet har varit: ”violent father contact”, ”father-child contact”, ”children abuse”, ”children witness violence”, ”shelter children”, ”familylaw”, ”children participation” och därutöver motsvarade ord på svenska: ”våldsam pappa umgänge”, ”barnmisshandel”, ”barn som bevittnar våld”, ”skyddat boende barn”, ”familjerätt”, ”familjerättssekreterare” ”barns delaktighet” och ”barns vilja”. Vidare sökningar av relevant litteratur har även gjorts utifrån aktuella avhandlingars och artiklars referenslistor.

3.2 Barn i våldsamma miljöer

Frågor om barns umgängesrätt som familjerättssekreterare ska hantera är komplexa. När barnet befinner sig på skyddat boende och många gånger har upplevt eller bevittnat våld blir kunskap om våldsutsatthet viktigt för att kunna göra så rättssäkra bedömningar som möjligt. Detta är anledningen till att ett kort avsnitt om våldets konsekvenser hos barn kommer att presenteras nedan.

I praktiken finns det oftast inte någon tydlig gränsdragning mellan barn som bevittnar våld och barn som direkt utsätts för våld, utan de tenderar att samexistera (Överlien 2007). Barn som utsätts för våld riskerar fysiska, psykiska och sociala konsekvenser (Gilbert et al. 2009; Överlien 2007). Tidig och kumulativ misshandel har visat sig vara den formen av misshandel som är mest skadlig för ett barns hjärna (Gilbert et al. 2009). Långsiktiga fysiska konsekvenser har härletts till fetma, hjärt- och kärlsjukdomar och cancer. Ökad risk för ångest, depression och utåtagerande beteendeproblem representerar en del av de upptäckta psykologiska konsekvenserna. Dessutom har barn som utsätts för misshandel risk att drabbas av posttraumatiskt stressyndrom samt suicid och suicidförsök. Barn som utsätts för misshandel presterar i genomsnitt sämre i skolan och är oftare i behov av

specialundervisning. Långvariga sociala konsekvenser kan kopplas till ekonomiska problem, ökad risk för alkoholproblem, prostitution och kriminalitet (ibid). Konsekvenserna av barnmisshandel måste dock ses i ljuset av individuella skillnader, då påverkan beror på barnets sårbarhet, riskfaktorer, kön, ålder samt kontextuell livssituation (Almqvist & Broberg 2004:12; Överlien 2007).

Barn som bevittnar våld karaktäriseras av att de lever i en våldsam familjemiljö där de på flertalet sätt upplever våldet mellan förälder-förälder eller syskon-förälder genom höga smällar, skrik, bevittnande och efterskalv av våldet (Överlien 2007). Barn som upplever våld i hemmet riskerar konsekvenser som på många sätt kan jämföras med de konsekvenser som uppstår vid barnmisshandel. Framför allt beteendemässiga problem i form av utåtagerande beteende och svag social kompetens har visat sig vara vanligt bland dessa barn (Gilbert et al. 2009). Barn som upplever våld i hemmet kan precis som barn som utsätts för direkt våld, utveckla posttraumatiskt stressyndrom (Almqvist & Broberg 2004:23f; Överlien 2007). Vissa forskare menar att barns upplevelse av att uppleva att en anknytningsperson är under våld rent psykologiskt är en skadligare form av våld än att själv bli utsatt för fysiskt våld (McAlister Grooves 2001 se Överlien 2007).

3.3 Umgängesstöd och våldsärenden

I följande avsnitt kommer två studier som belyser familjerättssekreterares arbete med och förhållningssätt till beslut om umgängesstöd från tingsrätten att presenteras. Den ena studien har även undersökt familjerättssekreterares respektive umgängesstödjares giltiggörande samt ogiltiggörande av våld i arbetet med umgängesstöd. Studierna är av relevans då de ger en bild av hur familjerättshandläggare förhåller sig beslut om umgängesstöd när uppgifter om våld förekommer.

I Anderssons och Bangura Arvidssons (2008) studie "Contact person as a court-ordered solution in child visitation disputes in Sweden" intervjuas bland annat familjerättssekreterare. Av resultatet framgår att socialsekreterarna upplever att det finns brister i kommunikationen mellan domstol och socialtjänsten gällande beslut

om umgängesstöd. Socialsekreterarna har rent formellt inte stöd att överklaga eller ompröva ett domstolsbeslut men uttrycker trots det en önskan om kommunikation med domstolen angående praktiska förutsättningar innan beslut fattas. Enligt Andersson och Bangura Arvidsson (2008) resultat upplever familjerättssekreterarna dessutom att domstolen har en allt för allmän tolkning av barnets behov av kontakt med båda sina föräldrar och identifierade tendenser som tyder på att domstolen mer ser till föräldrarnas rätt till sina barn snarare än barnets behov och rättigheter. Andersson och Bangura Arvidsson (2008) menar att vissa familjerättssekreterare använder bristen på lämpliga kontaktpersoner som ett sätt att undgå att verkställa ett umgängesstödsbeslut, som genom deras ögon framstår som felaktiga (ibid). En liknande upptäckt gjordes i resultatet av Bergman & Eriksson (2018) studie. I deras resultat framgår att vid ärenden där det förekommer uppgifter om outrett våld uttrycker familjerättssekreterarna en möjlighet att undgå att arbeta med verkställighet av umgängesstöd. Detta trots den formella skyldighet familjerättssekreterare har att verkställa beslut avseende umgängesstöd. Därmed identifieras en viss grad av valfrihet som egentligen inte finns (ibid).

I Bergman & Eriksson (2018) studie undersöks även mönster av validering och ogiltigförklarande av våld hos professionella i samband med umgängesstöd. I närmare hälften av de akter som studerades i studien fanns uppgifter om påstått våld. Resultatet identifierade att familjerättssekreterare både validerar och ogiltigförklarar våldet när det förekommer outredda uppgifter om våld. Vid validering av våldet kan familjerättssekreterarna trots avsaknad av formellt stöd vägra verkställa umgänget. Resultatet visar vidare att umgängesstödjarna, vilka är de som arbetar närmst barnet och föräldrarna, desto oftare ogiltigförklarar våldet än familjerättssekreterarna. Bergman och Eriksson (2018) menar att skillnaden mellan de två yrkesgrupperna kan förklaras på två olika sätt: för det första menar de att umgängesstödjarna inte besitter samma information om eventuellt våld som familjerättssekreterare gör, då familjerättssekreterarna är de som kommunicerar med domstolen. För det andra har yrkesrollerna olika stort handlingsutrymme vilket möjliggör olika förhållningssätt till våldet. Bergman och Eriksson (2018) menar att familjerättssekreterarna talar i termer av att inte verkställa umgängesstöd vid vissa problematiska fall, vilket synliggör ett visst handlingsutrymme, medan umgängesstödjarna upplever att de inte har några handlingsalternativ och därför

tvingas förhålla sig till det beslutade umgänget mellan förälder-barn för att undvika psykologisk stress (ibid).

3.4 Socialarbetares utmaningar i att göra barn delaktiga och hörda

Följande stycke berör tidigare forskning om socialarbetares tillvägagångssätt och utmaningar i att barn delaktiga och hörda i utredningsprocesser. Forskningen är av relevans i relation till en av studiens frågeställningar som berör familjerättssekreterarens utmaningar i att göra barn delaktiga och hörda i umgängesutredningar.

Eriksson och Näsman (2007) presenterar i sin studie ”Delaktighet i familjerättsprocesser för barn som upplevt pappas våld mot mamma” begreppen omsorgsperspektivet och rättighetsperspektivet för att förstå barns deltagande i utredningsprocesser. Begreppen är etablerade utifrån den nya barndomssociologin, där barn betraktas som ett subjekt i sitt liv snarare än som passiva objekt till vuxenvärlden (se till exempel Alanen 1992; Qvortrup 1994). Eriksson och Näsman (2007) menar att familjerättssekreterare socialt konstruerar barnets position och därmed rätt till delaktighet på två olika sätt. *Omsorgsperspektivet* synliggör maktrelationen mellan omsorgsgivare och mottagare samt underordningen av barn i relation till vuxna. *Rättighetsperspektivet* i sin tur synliggör barnet som medborgare och därmed som subjekt och aktiv aktör. Enligt Eriksson och Näsman (2007) står perspektiven inte i ett motsatsförhållande till varandra utan kan samverka i ett dubbelt förhållningssätt. Barn kan vara i behov av att synliggöras av aktörer och medborgare samtidigt som de kan behöva skyddas (se även Eriksson & Näsman 2011:24f).

I en studie gjord av Falch-Eriksen & Karmen (2021) undersöks socialarbetares syn på barns delaktighet i utredningsprocesser. Resultatet av Falch- Eriksen & Karmens studie (2021) visar att barns delaktighet ofta översätts till barnets åsikter där stor betydelse tillmäts barnets ålder och mognad. Resultatet visar att socialarbetare anser att barnets åsikt inte kan tillmätas lika stor betydelse vid vårdnadstvister, då barnet i hög grad uttrycker sina föräldrars åsikter. Tidsbrist och brist för

relationsskapande identifierades som en faktor som hindrar socialarbetare att inhämta barnets åsikt och deltagande. För att göra barn delaktiga i utredningarna efterfrågade socialarbetarna kunskap om samtalsmetodik samt tid för alliansskapande (ibid). En liknande studie har gjorts av Ben-Arieh & Kosher (2020) där behovet av kompetens kring barnsamtal bekräftas (ibid).

I både Falch-Eriksen & Karmen (2021) och Ben-Arieh & Kosher (2020) studie visar resultatet att socialarbetare tenderar att undvika att ge komplicerad information och prata om ”plågsamma ämnen” för att inte orsaka onödigt stress hos barnen. Enligt studierna begränsas barns delaktighet när deras välbefinnande står på spel, till exempelvis i situationer som innebär (potentiell eller faktiskt) konflikt eller fara för barnet. Falch-Eriksen & Karmen (2021) och Ben-Arieh & Kosher (2020) drar slutsatsen att socialarbetares benägenhet att applicera en skyddande position gentemot barn riskerar att utesluta en deltagande position, då positionerna inte verkar kombineras. Skydds- eller deltagande positionen skapar därmed ett dilemma för socialarbetare som arbetar med barn (ibid). I Ben-Arieh & Kosher (2020) studie är ytterligare en slutsats att socialarbetares personliga attityder till barn påverkar i vilken grad de anser att barn ska göras delaktiga. De socialarbetare som i högre grad betraktar barnet som samhällsaktörer ansåg i högre utsträckning att barn ska göras delaktiga (ibid).

I ytterligare en liknande tidigare studie genomförd av Holtan, Nigel & Vis (2012) identifieras tre faktorer hos socialarbetare som orsakar att barn inte görs delaktiga i utredningar, vilka har flera likheter med Falch-Eriksen & Karmen (2021) och Ben-Arieh & Kosher (2020) resultat. Den första faktorn, ”kommunikationsfaktorn”, härleds till den osäkerhet socialarbetare känner kring att veta om det barnet säger faktiskt är barnets riktiga känslor. Den andra faktorn som identifieras är ”skyddsfaktorn” vilken syftar på hur socialarbetare gör barns delaktighet till någon potentiellt skadligt. Denna faktor belyser även relationen till socialarbetaren som risk för skada, då kortvariga relationer bör undvikas för att skydda barnet från uppbrott. Den tredje faktorn som Holtan, Nigel & Vis (2012) identifierar är den ”delaktighetföreträdande”-faktorn. De menar att denna faktor symboliserar hur socialarbetares attityd till barnets delaktighet påverkar barnets möjlighet till delaktighet (ibid).

3.5 Kritik gentemot familjerättssystemet

Flertalet forskare ställer sig kritisk till den juridik och det rättssystem som idag styr frågor om boende, vårdnad och umgänge. Forskningen belyser hur mödrar, barn och fäder missgynnas alternativt gynnas av familjerättssystemets uppbyggnad. Forskningen anses vara relevant för denna studie då den kritik som lyfts av forskare kan sättas i kontext med familjerättsligt arbete och de umgängesbeslut familjerättssekreterarna har i uppgift att verkställa.

Lewis (2020) har i sin studie undersökt rättssystemets glorifiering av kärnfamiljen genom granskning av vårdnadsfall där barn blivit till genom våldtäkt eller där det finns ett pågående partnervåld. Enligt Lewis (2020) finns ett inbyggt föräldrat antagande i familjerättssystemet om att ett hushåll innehållandes två, oftast heterosexuella, föräldrar innebär trygghet för barn, vilket skapar ett tvåföräldersparadigm. Enligt Lewis (2020) innebär tvåföräldersparadigmet att domstolen presumerar att ett föräldraskap alltid är jämlikt och att ett tvådelat föräldraskap är det bästa för barnet, även i ärenden där våld förekommit. Detta försätter barn och mödrar som utsätts för våld i farliga situationer, vilket Lewis (2020) kallar stabilitetsparadoxen. Lewis (2020) menar att domstolen även när våldet bekräftas inte tillmäter det någon särskild betydelse. I stället hänvisar domstolen till att våldet eller våldtäkten i nutid är ofarligt då föräldrarna separerat och barnet inte utsatts för direkt våld. Lewis (2020) använder begreppet genusbias för att beskriva hur domstolars varierande förväntningar och föreställningar om könen missgynnar kvinnor i vårdnadsprocesser. Lewis (2020) menar att kvinnor jämförs med ett idealt moderskap medan män mäts mot en lägre standard. Eriksson (2003:216f) presenterar ett liknande resultat i sin avhandling. Eriksson (ibid) menar att fäder kan utöva våld utan att kvalificera sig som våldsamma, om våldet sker i en "separationskris" och våldet inte är allt för aggressivt eller livshotande. På så sätt kan fäder betraktas som en "normal far" trots utövande av våld (ibid).

Bruno (2016) tillför vidare intressanta aspekter av forskningsområdet i sin avhandling "Ofriidstid. Fäders våld, staten och den separerande familjen". Enligt Bruno (2016:81 passim) finns det en bild av det biologiska släktskapet i sig själv som något värdefullt. Detta ger ett stort handlingsutrymme för män att utöva makt

mot kvinnor, även efter separation, vilket riskerar att förlänga den ofrid som kvinnor utsätts för. Bruno (2016:71) menar att frågor kring vårdnad, boende och umgänge tenderar att handla om samarbetsförmåga vilket förstärker vuxenmakt och könsmakt i en samtidighet när barn positioneras som passiva objekt. Bruno menar (ibid) att domstolen inte verkar ta hänsyn till de berättelser om våld som framkommer. Bruno (2016:82) drar slutsatsen att det trots kunskap kring barn och våld kvarstår en illusion av att barn mer eller mindre reagerar passivt och likvärdigt på våld. Den onyanserade bilden av barns upplevelser av att leva i våld riskerar enligt Bruno (ibid) att skada barn eftersom rättssystemet därmed bortser från individuella bedömningar.

I ytterligare en liknande studie, gjord av Annika Rejmer (2018), lyfts ett annat perspektiv fram än vad som framkommit i ovanstående forskning. Rejmer (2018:98ff) identifierar, genom en granskning av familjerättsdomar där det förekommit våld, hur familjerättslagstiftningen drabbar särlevande pappor. Rejmer (ibid) menar att barn med särboende föräldrar oftast bor med sin mamma, samt oftare har mamma som ensam vårdnadshavare, vilket ger mammor privilegium att på egen hand fatta beslut som påverkar umgängesföräldern. Mödrarna ges genom den ensamma vårdnaden möjlighet att använda barnen som vapen. Rejmer (ibid) uppmärksammar även att mammor förminskar särlevande pappors föräldraroll och betydelse i barnens liv. På så sätt har särlevande pappor små möjligheter att få samhällets stöd för att tillgodose barnets bästa genom att uppfylla beslutat, utdömt eller avtalat umgänge, vilket medför att mammor är överordnade pappor. Detta innebär enligt Rejmer (ibid) en form av genusbias.

3.6 Sammanfattning kunskapsläget

Utifrån ovanstående redogörelse av tidigare forskning går det att konstatera följande. Barn som vistas i våldsamma miljöer riskerar mångfaldiga fysiska, psykiska och sociala konsekvenser. Familjerättssekreterarnas arbete med barn i umgängesfrågan framstår som komplext utifrån ett professionsperspektiv då familjerättssekreterarna tvingas förhålla sig till outrett våld och domslut om umgängesstöd. Forskningsredogörelsen visar även att socialarbetare har svårt att delaktiggöra barn i utredningsprocesser. Till sist visar forskningen att

familjerättssystemet som styr frågor om umgänge innehåller inbyggda mekanismer som försätter våldsutsatta mödrar och barn i utsatta situationer där våldet riskerar att förlängas. Ovanstående forskning har valts att presenteras då den anses ha relevans för problemområdet. Vid sökningsförfarandet har ingen forskning som direkt berör familjerättssekreterare och umgägesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende hittats. Det finns därmed en upptäckt kunskapslucka inom forskningsområdet vilket gör denna studie relevant då den kan bidra till ny kunskap.

4. Teoretiskt ramverk

Nedan kommer studiens teoretiska ram presenteras. Den teori som valts är Lipskys (2010) teoretiska ramverk. Michael Lipskys bok ”Street level bureaucracy-dilemmas of the individual in public services” publicerades år 1980 för första gången. År 2010 publicerades en ny utgåva av boken, vilken kommer att användas i följande presentation av teorin. Lipskys (2010) teori blir viktig för att analysera hur familjerättssekreterarna i umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende förhåller sig till organisatoriska och professionella utmaningar samt hur familjerättssekreterarna hanterar dessa utmaningar genom utnyttjande eller icke-utnyttjande av sitt handlingsutrymme.

4.1 Gräsrotsbyråkrater med handlingsutrymme

De tjänstemän som på daglig basis möter medborgare i sin yrkesutövning kallar Lipsky (2010:3 passim) ”street-level bureaucrats”, på svenska vedertaget översatt till gräsrotsbyråkrater. Gräsrotsbyråkraten representerar de policys och lagar som beslutats på statlig politisk nivå i mötet med klienten. På så sätt blir gräsrotsbyråkraten ansiktet utåt för politiska beslut (Lipsky 2010:3f). Lipsky (2010:8ff) menar att gräsrotsbyråkraterna i mötet med medborgare har stor handlingsfrihet vad gäller mängden och kvalitén på förmåner och sanktioner som organisationen tillhandahåller. Gräsrotsbyråkrater befinner sig emellertid i ett spänningsfält där de å ena sidan ska representera den bakomliggande organisationen och handla utefter de organisatoriska begränsningarna och å andra sidan förväntas göra individuella bedömningar. Gräsrotsbyråkraterna kan alltså beskrivas ha en stor handlingsfrihet, samtidigt som de är styrda av lagar, regler, traditioner och överenskommelser. Detta innebär enligt Lipsky (ibid;13) det inneboende dilemma som gräsrotsbyråkraternas arbete utmärks av. Därutöver innebär gräsrotsbyråkraternas yrkesroll att förhålla sig både till en hjälpande och en kontrollerande funktion. Många personer som söker sig till arbeten där man arbetar nära människor har en bild av att de arbetar för att hjälpa andra människor (Lipsky 2010:72). Samtidigt innefattar den kontrollerande mekanismen en del av gräsrotsbyråkraternas vardag (Lipsky 2010:72f passim). Den hjälpande rollen och

den inbyggda kontrollerande rollen skapar inte sällan en motstridighet i gräsrotsbyråkraternas arbete som de måste förhålla sig till (se Lipsky 2010:11f; 58).

Handlingsutrymme, eller diskretion, syftar till det varierande svängrum gräsrotsbyråkrater har att tillgå för individuellt beslutsfattande i relation till organisationen och de medborgare de möter. Handlingsutrymmet utgör en avgörande dimension för gräsrotsbyråkraternas arbete för att kunna hantera osäkerhet i arbetet samt för att uppnå autonomi. Handlingsutrymmet skapar en möjlighet för gräsrotsbyråkraten att tolka de lagar och regler som finns i organisationen utifrån sin egen kompetens (Lipsky 2010:13ff). Lipsky (2010:15;31) menar att många av de problem som uppstår i gräsrotsbyråkraternas arbete skulle kunna elimineras om handlingsutrymmet inte fanns. Handlingsutrymmet är trots det nödvändigt då den utmärkande, komplexa karaktären av gräsrotsbyråkrati omöjligt kan manualbaseras eller styras utav uppgjorda handlingsplaner. Dessutom finns ett behov av en mänsklig dimension i arbetet med människor i det individuella beslutsfattandet vilket gör handlingsutrymmet till en central del i gräsrotsbyråkraternas arbete (ibid).

4.1.1 Copingstrategier

Det byråkratiska beslutsfattandet sker många gånger under bristande resurser, hög klientmängd och bristande information vilket skapar en hög grad av osäkerhet i beslutsfattandet (Lipsky 2010:29; 140). För att minska den psykologiska stress som arbetet många gånger innebär utvecklar gräsrotsbyråkraten copingstrategier, varav två som är relevanta för studien kommer att presenteras nedan.

Lipsky (2010:149) menar att förnekande av handlingsutrymme är ett vanligt sätt för gräsrotsbyråkrater att hantera stress. Genom att förneka inflytande och alternativ till lösningar inför klienten avsäger gräsrotsbyråkraten sitt handlingsutrymme och därmed ansvar. Formuleringar som ”sådan är lagen” (”it’s the law”) kan härledas till gräsrotsbyråkraternas förnekande av handlingsutrymme och därmed uppsägande av ansvar (Lipsky 2010:149). Denna typ av copingstrategi gör det möjligt för gräsrotsbyråkrater att skydda sig själv från egna tillkortakommanden i sin yrkesroll och från påtryckningar från klienter (ibid). Klientdifferentiering är ytterligare en

copingstrategi gräsrotsbyråkrater tar till för att underlätta sitt arbete. Lipsky (2010:151f) beskriver att gräsrotsbyråkraternas arbete ur ett organisatoriskt perspektiv ska bygga på objektivitet. Det är dock en omöjlighet i arbetet med människor där gräsrotsbyråkraten kommer att färgas av subjektivitet. Genom att föredra och gynna klienter som är hjälpsamma, samarbetsvilliga och särskilt mottagliga för hjälp skapar gräsrotsbyråkraten en meningsfullhet i sitt arbete (ibid).

4.1.2 Företrädarskap

Gräsrotsbyråkrater förväntas inte endast agera likt grindvakter till insatser och behandlingar. Gräsrotsbyråkrater ska även företräda sina klienter genom att använda sin position och kunskap till att ge sina klienter bästa möjliga insats som är möjlig i förhållande till organisatoriska förutsättningar (Lipsky 2010:72ff).

Gräsrotsbyråkratens företrädande roll gentemot medborgare begränsas av att företrädarskapet endast kan användas i liten utsträckning relaterat till den omfattande klientmängd gräsrotsbyråkrater måste hantera. Vidare är företrädarskapet oförenligt med de organisatoriska förutsättningarna, som strävar efter att behandla alla klienter lika. Lipsky (ibid) menar även att resurser och ärendemängd kommer att påverka gräsrotsbyråkarens möjlighet till företrädarskap. Företrädarskapet innebär därför gräsrotsbyråkraten försöker hitta kryphål och handlingsutrymme för att göra det mesta av organisationens förutsättningar i mötet med individer (Lipsky 2010:72ff).

5. Metod

I följande avsnitt redovisas för metodval, hur urvalet av intervjupersoner gjorts, hur jag fick tillträde till fältet, hur intervjuerna genomförts, hur materialet bearbetats, forskningsetiska överväganden och studiens intervjupersoner. Jag kommer att avsluta med att redovisa för min förståelse av problemområdet samt med en metoddiskussion där studiens förtjänster och begränsningar samt tillförlitlighet diskuteras.

5.1 Metodval och insamlingsmetod

Denna studie syftar till att undersöka familjerättssekreterares upplevda utmaningar med att arbeta med umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende. För att uppnå syftet har jag velat ta del av familjerättssekreterares berättelser. Metodvalet föll relaterat till studiens syfte och frågeställningar därför på en kvalitativ ansats. Den kvalitativa ansatsens syfte är att lyfta fram och utforska individuella upplevelser och tolkningar i utvalda individers sociala miljö, vilket gör den kvalitativa ansatsen applicerbar för studien (se Bryman 2018:454f). Vidare har semistrukturerade intervjuer använts för insamling av empiri. Den semistrukturerade intervjun utmärks av en stor frihet för intervjupersonerna, där de själva ges utrymme att välja vad de vill berätta och hur de vill utforma sina svar. Individernas val av upplevelser och valda riktningar i berättandet ger kunskap om vad intervjupersonerna anser är relevant och intressant, vilket är viktig information i den kvalitativa ansatsen (Bryman 2018:561). Den semistrukturerade intervjun kännetecknas av ett antal frågor eller teman som används som stöd i intervjun. Frågorna har upprättats i form av en intervjuguide (se bilaga 9.1). Frågorna har inte alltid ställts i samma ordning och det har funnits ett stort utrymme för följdfrågor och omstrukturering av intervjuguiden under både intervjuernas och arbetets gång (Bryman 2018:563). En mer utförlig redogörelse av hur intervjuguiden utvecklats under processens gång sker under ”Genomförande av intervjuer” (se rubrik 4.3).

5.2 Urval och tillträde

Studiens urval består av fyra kvinnliga familjerättssekreterare som är verksamma inom fyra olika stora kommuner i Sverige. Målet i urvalsprocessen var att uppnå geografisk spridning samt variationer inom kön, ålder och erfarenhet. Det slutliga urvalet innehåller variationer inom geografisk spridning, ålder och erfarenhet. Samtliga intervjupersoner är emellertid kvinnor vilket kan förklaras med den överrepresentation av kvinnor som finns inom socialt arbete och därmed familjerätten.

Urvalet för studien är vad Bryman (2018:496) benämner som målstyrt. I urvalsprocessen var målsättningen att få tag på yrkesverksamma familjerättssekreterare för att kunna besvara studiens syfte. Tillträdesprocessen till min urvalsgrupp började med att jag genom facebookgruppen ”Socionom”, bestående av cirka 19500 medlemmar, efter viss efterforskning i gruppen fann en person i gruppen som var administratör till en facebookgrupp för yrkesverksamma inom familjerätt. Jag tog kontakt med personen i fråga via facebook genom att kortfattat presenterade mig och studiens syfte. Därefter frågade jag om hen kunde tänka sig att lägga ut en förfrågan i den familjerättssekreterargruppen alternativt låta mig gå med i gruppen för att skicka ut en förfrågan till gruppens medlemmar (se bilaga 9.3). Ett informationsbrev bifogades med närmare uppgifter kring studiens syfte och genomförande, etiska ställningstaganden samt vidare kontaktuppgifter till mig och ansvarig handledare (se bilaga 9.2). Administratören för familjerättsgruppen var behjälplig med att posta min förfrågan i facebookgruppen. Administratören agerade därmed som en grindvakt som gav mig tillträde till fältet (se Bryman 2018:519). Familjerättsgruppen är hemlig och osynlig för de som inte är medlemmar och hade vid intervjuförfrågan 988 medlemmar.

Parallellt med ovan beskrivna urvalsprocess skickades ett mejl till ett tiotal geografiskt spridda kommuner i Sverige, antingen direkt till specifika familjerättssekreterare eller till en gruppmejl för familjerättssekreterare, beroende på tillgången på kommunens hemsida. I mejlet presenterade jag kort mig själv och studiens syfte samt bifogade samma informationsbrev som nämnts ovan (se bilaga

9.2). Samtliga intervjupersoner i min studie kan härledas till den förfrågan som lades ut i familjerättsfacebookgruppen.

5.3 Genomförande och transkribering av intervjuer

Intervjuerna har genomförts via kommunikationsverktyget Zoom och varade i 45 till 60 minuter. Inledningsvis presenterades studiens syfte och hur intervjun kommer att gå till innan samtycke till att spela in intervjun efterfrågades. Intervjuerna spelades in med hjälp av inspelningsfunktionen på Zoom. Efter startad inspelning har intervjupersonerna samtyckt till deltagandet. Därefter har jag informerat om de forskningsetiska kraven. Inga tekniska problem uppstod i samband med intervjuerna.

En intervjuguide har använts för viss struktur av intervjun (se bilaga 9.1). Intervjuguiden har varit uppbyggd på ett antal förutbestämda frågeställningar och ett antal möjliga följdfrågor. Teman i intervjuguiden kan härledas till: barnet, föräldrarna, risk och säkerhet samt önskemål om förändring. I skapandet av intervjuguiden har Brymans (2018:565ff) kapitel ”Intervjuer i kvalitativ forskning” använts. Jag har använt mig av både hur-, när- och var- frågor för att tillgodose intervjuns syfte samt skapa en variation av frågor och svar (se Bryman 2018:568ff).

Transkriberingen påbörjades efter att en intervju genomförts. I materialet upptäcktes att intervjupersonen talade mycket om domstolsbeslut gällande umgänge och hur familjerättssekreteraren förhåller sig till dessa, varför ett ytterligare en fråga rörande det lades till i intervjuguiden från och med andra intervjun. Transkribering av intervjuerna genomfördes genom att intervjuerna i sin helhet skrevs ner från början till slut. Pauser, skratt, slangord och talspråk bevarades för att spara helhetsbilden av samtalen enligt Brymans (2018:581) rekommendation. Det transkriberade materialet blev totalt 52 sidor långt. I presentationen av resultatet i analysdelen har vissa citat korrigerats för läsbarheten skull så att de inte innehåller upprepningar och grammatiska felaktigheter (se Bryman 2018:581).

5.4 Bearbetning av materialet

Till en början lästes transkriberingarna igenom flertalet gånger för att få grepp om materialet och för att därefter hitta och urskilja originella detaljer. Den initiala kodningen gjordes med öppet förhållningssätt till mitt material där syftet var att upptäcka sådant som uppfattades som intressant (se Charmaz 2002:683 se Rennstam och Wästerfors 2015:75). I den initiala kodningen letades både efter vad materialet sade och hur det sades (se Rennstam & Westerfors 2015:69). I den initiala kodningen testades olika sätt att strukturera materialet. I denna del av processen skapades flera olika preliminära koder varav vissa sparades och andra kastades. Exempel på koder vid denna tidpunkt var till exempel ”trygghetsskapande”, ”barnet” och ”domstolen”. Vid den senare mer djupdykande delen i kodningen, enligt Bryman (2018:691) kallad fokuserad kodning, omprövades och sorterades koderna och bildade till slut tre kategorier. Dessa tre kategorier kom att bli de tre teman som presenteras i analysdelen (se rubrik 6).

Kodningsarbetet utfördes både digitalt och till viss del för hand. Ett antal textfärger i Word fick symbolisera var sitt tema. Jag skrev även ut materialet och markerade intressanta upptäckter i marginalen. Därefter skapades ett Word-dokument för varje tema där materialet som färgmarkerats flyttades över och samlades ihop under intervjupersonernas respektive namn. Sedan kodades materialet till ytterligare underteman. Reducering av materialet skedde efter färdiggjord kodning. Vissa citat valdes ut för att belysa gemensamheter och variationer i empirin.

5.5 Intervjupersonerna

För att intervjupersonernas anonymitet ska bibehållas kommer ingen närmare presentation av deras arbetsplatser och deras person göras. Samtliga familjerättssekreterare i den här studien identifierar sig som kvinnor och är i åldern 40–60 år. Intervjupersonerna är verksamma i olika stora kommuner i Sverige. Två av informanterna har erlagd socionomexamen. En av intervjupersonerna har en kandidatexamen i beteendevetenskap och den fjärde personen har studerat beteendevetenskap på universitetet men saknar erlagd kandidatexamen.

Intervjupersonernas arbetslivserfarenhet inom familjerätt varierar mellan cirka 4–20 år. Samtliga informanter arbetar med typiska familjerättsliga arbetsuppgifter som att utreda faderskap, vårdnad, boende och umgängesutredningar, samarbetsamtal, medgivandeutredningar samt verkställighet av umgängesstöd. Intervjupersonerna kallas i denna studie för Beata, Eva, Rut och Anna men heter egentligen något annat.

5.6 Forskningsetiska överväganden

Enligt Vetenskapsrådet (2002) kan det övergripande individskyddskravet konkretiseras i fyra allmänna krav på forskningen vilka kommer lyftas upp i följande avsnitt. Jag har följt Vetenskapsrådets (2002) *informationskrav* genom att informera om deltagandets frivillighet både i det informationsbrev som familjerättssekreterarna tagit del av samt i samband med intervjun (se bilaga 9.2). Jag har även informerat om möjligheten att när som helst avbryta sitt deltagande samt vart studien kommer att publiceras efter godkännande. För att följa *samtyckskravet* har samtycke inhämtats under de inspelade intervjuerna. Jag har följt Vetenskapsrådets (ibid) *konfidentialitetskrav* genom att lagra det inspelade materialet och transkriberingar på ett USB-stick. Därutöver har intervjupersonerna avidentifierats på ett sådant sätt att materialet inte ska kunna härledas till dem. *Nyttjandekravet* har följts genom att det inspelade materialet enbart kommer användas i den här studien. Efter studiens godkännande kommer det insamlade materialet kastas och förstöras. Jag har även erbjudit samtliga informanter möjligheten att ta del av den färdigställda studien enligt Vetenskapsrådets (2002) rekommendation, vilket samtliga intervjupersoner tackat ja till.

5.7 Förförståelse

Enligt Bryman (2018:471) kan livserfarenheter eller andra tidigare erfarenheter påverka resultatet av en studie. Den kunskap jag har haft om familjerättsarbete och umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende kan härledas till det jag lärt mig under min utbildningstid samt vid ett studiebesök på familjerätten under min praktikperiod. Jag arbetar sedan en tid tillbaka inom socialtjänsten vilket innebär jag har viss kunskap och vissa föreställningar om vad det innebär att vara en professionell socialarbetare. Utöver det har jag även med mig viss förförståelse

om socialt arbete och professionalitet i förhållande till socionomutbildningen. Enligt Bryman (2018:467) är så kallade *confirmation bias* vanligt, det vill säga att man letar efter sådant som bekräftar den egna uppfattningen. För att undvika detta har jag under processen reflekterat över min förförståelse för att så långt som möjligt inte endast bekräfta den kunskap jag har sedan tidigare.

5.8 Metoddiskussion

5.8.1 Tillförlitlighet

Bryman (2018) lyfter Lincoln och Gubas begrepp tillförlitlighet som ett verktyg för att reflektera kring kvalitativa studiers kvalitet (Lincoln och Guba 1985; Guba och Lincoln 1994 se Bryman 2018:467ff). Begreppet tillförlitlighet kan härledas till fyra delkriterier vilka kommer diskuteras i följande avsnitt.

För att uppnå *trovärdighet* har det insamlade materialet presenterats på ett sådant sätt att flera upplevda sociala verkligheter har beskrivits. Målet med presentationen av materialet har varit att samtliga intervjupersoner ska uppta liknande stor plats och att läsaren ska få en helhetsbild av vad materialet innehållit, både vad gäller variationer och likheter intervjupersonerna emellan (se Bryman 2018:467). Ingen respondentvalidering har använts, dock så kommer informanterna att få ta del av studien när den är godkänd. Därutöver har forskningen genomförts i enlighet med de forskningsetiska regler som finns. Delkriterium nummer två syftar till *överförbarhet*. Enligt Bryman (2018:467f) syftar den kvalitativa ansatsen till att beskriva unika individers upplevelser, därför är överförbarhet betydligt svårare vid kvalitativa studier än vid kvantitativa studier. Delkriteriet har uppnåtts genom att empirin som presenteras i analysen har lyfts genom täta och fylliga beskrivningar i syfte att ge en rättvis bild av intervjupersonernas beskrivna upplevelser. Täta beskrivningar av materialet ger utomstående möjlighet att själva avgöra hur pass överförbart resultatet verkar vara till en annan kontext (se Bryman 2018:467f). Intervjupersonernas egna uttryck har så långt som möjligt bevarats i citaten för att ge en autentisk bild av deras beskrivningar.

Det tredje kriteriet är *pålitlighet*. För att uppnå pålitlighet har jag transparent och utförligt redovisat för forskningsprocessens olika steg. Ärlighet och transparens har

varit målet vid redovisningen av forskningsprocessen. På så sätt ges utomstående möjlighet att ta del av den fullständiga forskningsprocessen och därmed tillgång till att kritiskt granska den (se Bryman 2018:468f). Det sista kriteriet, *möjlighet att styrka och konfirmera*, syftar till att studien ska vara genomförd i god tro (Bryman 2018:470). Jag har genom processens gång antagit ett kritiskt förhållningssätt till min egen förförståelse i form av värderingar och kunskap för att uppnå detta delkriterium. Teoretisk inriktning har valts i samband med att materialet bearbetats för att inte låta teorin styra vilka delar av materialet som valts ut. Utgångspunkten under processen har varit att låta materialet styra val av teori.

5.8.2 Förtjänster och begränsningar

En begränsning med studien kan härledas till antalet intervjupersoner. Ett större antal intervjupersoner hade gett tillgång till ett rikare material med flera beskrivningar vilket hade kunnat ge fler variationer och styrka likheter i materialet. Kvalitativ forskning har dock inte samma krav på representativitet och generaliserbarhet som kvantitativ forskning, utan vill snarare lyfta fram individuella upplevelser vilket kan göras även med ett litet urval (se Bryman 2018:454). Därför vill jag trots ett litet urval av intervjupersoner hävda att mitt urval är representativt för min studie, som avser beskriva just dessa familjerättssekreterares upplevda utmaningar med att arbeta med umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende.

Intervjupersonerna utgörs av fyra kvinnor, vilket kan ha påverkat studiens resultat. Då umgängesfrågan för barn på skyddat boende till viss del belyser frågan om mäns våld mot kvinnor och fadersrollen hade det varit intressant att se om det gick att utläsa några skillnader mellan kvinnliga och manliga familjerättssekreterare. Även min egen kvinnliga identitet kan ha påverkat hur intervjupersonerna formulerat sina svar då jag och intervjupersonerna identifierat oss med samma kön. Vidare kan problemområdet betraktas som känsligt utifrån att det berör våld mot kvinnor och barn. Familjerättssekreterarna som möter dessa familjer har ett arbete som innefattar mycket ansvar och komplexa frågor. Detta kan ha påverkat hur intervjupersonerna har valt att framställa sig själva i intervjusituationen vilket i sin tur kan ha påverkat studiens resultat.

Intervjuerna genomfördes via kommunikationsverktyget Zoom. Att genomföra intervjuerna digitalt kan innebära både fördelar och nackdelar. Bryman (2018:582ff) härleder många av de begränsningar som en telefonintervju innebär till avsaknaden av att se varandra, vilket inte är fallet vid en Zoomintervju. Fysiska intervjuer hade gett tillgång till större delar av informanternas kroppsspråk och klargörande material om till exempelvis miljöer och liknande (se *ibid*). Fysiska möten hade kanske dessutom kunnat skapa en annan relation till informanterna. Min uppfattning är dock att de digitalt genomförda intervjuerna har inneburit att informanterna känt sig tryggare med att uttrycka vad de verkligen tycker. Inte minst på grund av den geografiska distans som funnits oss emellan. Den geografiska distansen intervjupersonerna emellan har gett en geografisk variation i materialet vilket kan ses som en av studiens förtjänster eftersom det visar att det finns en samstämmighet i landet, vilket bidrar till att stärka studiens resultat. Dessutom har intervjupersonerna varierande lång erfarenhet inom det familjerättsliga området vilket bidrar till ytterligare variation.

6. Resultat och analys

Resultatet och analysen har utformats utifrån tre teman som identifierats i det insamlade materialet, vilka bildar avsnittets huvudrubriker. Temat ”Hinder för barns delaktighet och uttryckta vilja” avser besvara studiens första frågeställning om utmaningar relaterade till barns delaktighet. De resterande två teman, ”Det viktigaste av allt: trygghet och säkerhet” samt ”Förhållningssätt till domstolen”, avser besvara studiens andra frågeställning om familjerättssekreterarnas upplevda utmaningar vid verkställighet av umgängesstöd när barn befinner sig på skyddat boende.

6.1 Hinder för barns delaktighet och uttryckta vilja

6.1.1 Ålder, resursbrist och den skyddande positionen som hinder för delaktighet

Familjerättssekreterarna är enligt lag skyldiga att ge aktuella barn information och om möjligt inhämta barnets åsikt (6 kap 2b § SFS 1949:381). Barnen är en viktig och central del i familjerättshandläggarnas arbete med umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende. Flera av intervjupersonerna beskriver barnen som huvudpersonerna i deras arbete. Eva menar att familjerättssekreterare är ”de som är professionella för barnens skull”.

Familjerättssekreterarna beskriver olika möjligheter och hinder i att göra barn delaktiga och hörda. Barn ges enligt familjerättssekreterarnas utsagor till exempel möjlighet till delaktighet vid olika åldrar i de olika kommunerna. Beata, Rut och Eva berättar att de vanligtvis har barnsamtal från när barnet är 5–6 år. Anna i sin tur berättar att hon ibland träffat barn som varit så små som 2–3 år gamla. Därmed diskvalificeras en del barns rätt till delaktighet till följd av ålder, vilket kan förklaras av ett omsorgsperspektiv, där barns görs underordnade och i behov av skydd av vuxna innan de uppnått en viss ålder (se Eriksson & Näsman 2007; 2011:24f). Familjerättssekreterare Eva berättar att hon vanligtvis har tre barnsamtal till sitt förfogande vid en utredning. Beata beskriver att hon endast har resurser till ett barnsamtal i en utredning:

...jag skulle önska att vi hade tid att träffa barnen mer för att det kan vara svårt att träffas en gång, för det är ungefär det som jag har tid med, alltså utrymme i min tjänst. Jag skulle önska att vi kunde jobba på ett annat sätt med barnen [...] jag tänker att det inte är så himla lätt liksom att bara öppna sig, vissa barn gör det, men det är inte så lätt att kanske vara i en sådan svår situation och bara öppna upp och berätta [för någon man inte känner] [...] det är hårt tryck [tolkning: många ärenden] så att det finns liksom inte utrymme att kanske jobba på det sättet som man skulle önska (Beata)

I citatet framställs, enligt min tolkning, att klientmängden gör det omöjligt för Beata att träffa barnen så mycket som hon skulle vilja i en utredningsprocess. Detta upplever Beata upplever som ett hinder vid samtal med barn, eftersom de aldrig hinner etablera en relation till varandra. Falch-Eriksen & Karmen (2021) har identifierat liknande upplevelser i en studie om socialarbetares delaktiggörande av barn. Resultatet visade att socialarbetarna bland annat efterfrågade mer tid för alliansskapande som en förutsättning för att göra barn delaktiga i sina bedömningar. Genom att använda Lipskys (2010) teori om gräsrotsbyråkrati kan Beatas efterfrågan efter mer barnsamtal förklaras utifrån gräsrotsbyråkraters möjligheter och begränsningar till följd av organisatoriska resurser. Lipsky (2010:13) menar att gräsrotsbyråkraten befinner sig i ett spänningsutrymme mellan organisation och klient. Klienten och organisationen har olika förväntningar på gräsrotsbyråkraten vilket är något gräsrotsbyråkraten måste förhålla sig till. Organisatoriska förutsättningar kan härledas till resurser, klientmängd, riktlinjer och styrdokument (ibid). Beatas beskriver hur det "hårda trycket" utgör ett hinder att träffa barn som hon önskar. Detta tolkar jag som att Beata uttrycker missnöje gentemot de organisatoriska förutsättningar som finns i organisationer, då hon önskar mer tid till organisationens klienter (barnen). Beatas önskan om mer tid för barnsamtal framstår som ett uttryck för det dilemma gräsrotsbyråkrater enligt Lipsky (2010:13) ständigt befinner sig i, där gräsrotsbyråkraten måste anpassa sitt arbete med sina klienter utifrån de organisatoriska begränsningarna.

Av familjerättssekreterarnas beskrivningar synliggörs hur barnsamtal vid vissa tillfällen utesluts, trots att barnet uppnått den ålder där de vanligtvis görs delaktiga. Beata beskriver till exempel att hon aldrig tvingar barn till barnsamtal om barnet totalvägrar. Övriga familjerättssekreterare beskriver att barn ibland utesluts från deltagande om barnet blivit utsatt för många processer (inom till exempel skola,

vård, socialtjänst) under senaste tiden. Vid dessa tillfällen verkar det som att familjerättssekreterarna vill skydda barnet från ytterligare processer och samtal. Familjerättssekreterarna kan därför vid dessa tillfällen anse att det är bättre att använda sig av ett ”andrahandssamtal” från en aktuell barnavårdsutredning enligt 4 kap 1 § SoL (SFS 2001:453) för att inte störa barnet mer än nödvändigt. Eva beskriver ett ärende där barnet varit delaktig i många processer och utöver det hade vissa svårigheter vilket gjorde att barnets delaktighet uteslöts, vilket illustreras nedan:

Det kan ju vara att man fått till sig annan information som gör att man känner att det här barnet belastas... Vi har en pojke nu, han är ju lite äldre i och för sig men han har ju en diagnos... Han är autistisk, så det gick inte. Han var jättebra på att prata, men där tänkte vi med tanke på hans svårigheter ska vi låta honom vara nu för det har varit utredningar i flera år. Han har blivit sönderpratad som man kan känna och det hjälper liksom inte så då pratade vi inte alls med honom (Eva)

I citatet framställer Eva pojken med autism som i behov av skydd på grund av att han utsatts för många processer under den senaste tiden. Den här typen av upplevelser och konstruktioner av barns icke-deltagande återfinns i resultatet av Eriksson och Näsman (2007) studie samt Holtan, Nigel & Vis (2012) studie. I Holtan, Nigel & Vis (2012) resultat identifierades skyddsfaktorn. Eriksson och Näsman (2007) i sin tur identifierar ett omsorgsperspektiv. Skyddspositionen och omsorgsperspektivet symboliserar båda hur barnets delaktighet konstrueras som en risk eller potentiell risk för skada eller obehag i mötet med socialarbetaren (se Holtan, Nigel & Vis 2012; Eriksson & Näsman 2007). Evas beskrivning i citatet kan i ljuset av Holtan, Nigel & Vis (2012) och Eriksson & Näsman (2007) begrepp tolkas som att Eva konstruerar barnet som i behov av skydd snarare än delaktighet. Eva intar därmed en skyddsposition eller ett omsorgsperspektiv, där pojkens välbefinnande anses riskeras skadas av delaktigheten. På så sätt utesluts pojkens rätt till delaktighet.

Lipsky (2010:149ff; 108ff) menar att ett sätt för gräsrotsbyråkrater att minska arbetsrelaterad stress är att göra skillnad på klienter. Genom att använda Lipskys (ibid) beskrivning av klientdifferentiering kan Evas konstruktion av barnet som i behov av skydd förstås som ett sätt att avsäga sig ansvar. Genom att föredra de klienter som framstår som enkla eller villiga och avsäga sig ansvar för de klienter

som upplevs som mindre tillmötesgående och samarbetsvilliga skapar gräsrotsbyråkraten en känsla av meningsfullhet samtidigt som man undgår stress (ibid). Evas konstruktion av barnet som i behov av skydd kan förstås som att Eva undgår sitt egentliga ansvar, vilket är att delaktiggöra barnet, genom att konstruera pojken som en arbetsam klient. En möjlighet är att Eva, med tanke på den existerande autismdiagnosen, upplever arbetsuppgiften som svår och mödosam varpå hon formulerar att pojkens deltagande inte är nödvändig (se Lipsky ibid).

6.1.2 Lojalitetskonflikter som käpp i hjulet för barnets uttryckta vilja

Av samtliga intervjupersoner beskrivs barn i umgängesutredningar befinna sig i en lojalitetskonflikt mellan sina föräldrar. Lojaliteten gentemot sina föräldrar framställs av familjerättssekreterarna som ett hinder för att få tillgång till ett verkligt uttryck för barnets vilja. Lojaliteten tar sig uttryck på flera sätt och innebär ett bekymmer för familjerättssekreterarna på varierande sätt. Anna beskriver till exempel att barnen kan vara hotade eller skrämda till tystnad av en förälder. Eva i sin tur beskriver barnens ofrihet genom att lyfta den lojalitetskonflikt barnen befinner sig i på följande vis:

...jag tycker absolut att vi ska prata med dom [barnen] och jag tycker absolut att vi ska informera dom [barnen] men jag tycker vi ska vara jätteförsiktiga med att pressa fram en viljeyttring liksom, för de är aldrig fria de här barnen, aldrig någonsin. De [barnen] är otroligt lojala mot båda sina föräldrar. Det finns nästan inte ett barn som säger att den inte vill träffa pappa även när han har varit våldsam. Det är ändå pappa liksom. Det är jättekomplicerat, det går inte bara att säga att alla barn ska göras delaktiga i beslut som rör dom...(Eva)

Evas beskrivning av barnens lojalitet tydliggör komplexiteten i frågan om viljeyttring och barnets åsikt, där barnets uttryckta åsikt inte alltid står för vad barnet egentligen tycker. Eva beskriver även hur barn vanligtvis inte väljer bort en förälder bara för att hen varit våldsam. En liknande svårighet identifieras även i Falch- Eriksen & Karmens (2021) samt Holtan, Nigel & Vis (2012) forskningsresultat. I resultatet framgår att socialarbetarna uttrycker hinder att göra barn delaktiga i vårdnad-, boende- och umgängesutredningar på grund av att barnen

upplevs uttrycka sina föräldrars åsikter till följd av tillsägelser från modern eller fadern eller barnets upplevda lojalitetskonflikt.

Eva beskriver barnen i relation till familjerätten som ”lydiga” och menar att barnens lydighet kommer i uttryck dels genom att de ger mer information än de egentligen vill, då de tror att det är duktiga som pratar, dels att barnen inte säger ifrån om de ångrar något de sagt. Anna i sin tur beskriver till skillnad från Eva att barnet kan berätta vad de känner och tycker men att de ibland tar tillbaka uppgifter när de får reda på vem som kommer läsa vad de sagt:

...du kan få fram en hel del i utredningen eller i barnsamtalen men du har ju först informerat barnet att allt det du säger kommer föräldrarna ta del av. Det upprepar man en gång till i samtalet, sen när du läser igenom det så säger du det en gång till och då kan det komma så här [från barnet] ”det där vill inte jag ha med”. Då frågar jag alltid barnet kan jag få skriva det på ett annat sätt? Sen resonerar vi fram till hur jag kan skriva det (Anna)

Anna beskrivning illustrerar svårigheten att göra ett barn delaktig och utforska barnets vilja när barnet är medveten om att det som sägs kan läsas av barnets föräldrar enligt partsinsyn (se 10 § Förvaltningslagen SFS 2017:900). Det gör att Anna ibland måste anpassa vad hon skriver så att barnet känner sig trygg med att mamma och pappa kommer läsa det. Barnens lojalitetskonflikt kan utifrån familjerättssekreterarnas berättelser förstås utifrån två perspektiv; dels som att barnen inte vågar säga vad de verkligen tycker med rädsla för att såra någon av sina föräldrar eller bli utsatt för våld eller hot, dels som att barnen säger för mycket för att framstå som duktiga. Det förra innebär ett hinder för att barnets verkliga vilja synliggörs inför domstolsförhandlingar och det senare innebär att barnet riskerar att hamna i konflikt mellan sina föräldrar samt att en felaktig uttryckt vilja tillmäts betydelse i domstolsförhandlingar. Att en ”felaktig” vilja tillmäts betydelse är något Eva oroar sig för:

...vi [jag och mina kollegor] menar att det är ett väldigt stort ansvar att lägga på ett barn liksom, att de ska välja. Det är ju också ett enkelt sätt för en domstol att låta barnen bestämma vilket beslut de ska göra helt enkelt. Ja men hon vill vara hos pappa varannan helg då klubbar vi det. Nu överdriver jag lite förenklat (Eva)

Eva beskriver hur domstolen gärna tillmäter vad som framstår som barnets vilja stor betydelse för att slippa ta svåra beslut. Även Beata beskriver en liknande upplevelse. Upplevelsen av att domstolen tillmäter barnets vilja stor betydelse skapar frågor kring familjerättssekreterarnas ansvar: ska barnets vilja lyftas i utredningar trots att den kanske är ett uttryck för lojalitet och att domstolen trots det kommer att tillmäta viljan stor betydelse? Eva beskriver att barnets uttryckta vilja ges alldeles för stor betydelse än vad den enligt henne borde i förhållande till de omgivningsfaktorer som finns. Eva menar i stället att det ansvarsfulla är att inte låta barn välja, utan att de vuxna väljer åt barnen:

Vi ser att det är mycket mer komplicerat än så. Barn mår i många fall väl av att slippa välja, att man säger i stället ”de är de vuxna som bestämt, du gillar kanske inte detta men nu får du finna dig i det här ett tag till tills du blir så pass äldre och mogen att du kan förstå konsekvenserna av ditt val” (Eva)

Citatet kan förstås på olika sätt. Å ena sidan ur ett omsorgsperspektiv, där barnen konstrueras som i behov av skydd av vuxna och som icke förmögna att fatta egna beslut (Eriksson och Näsman 2007; 2011:24f). Å andra sidan genom att använda Lipskys (2010) teori om gräsrotsbyråkrati. Evas ställningstagande kan utifrån Lipsky (ibid) förstås som att hon avsäger sig ansvar. Genom att hävda att barns vilja inte bör tillmätas betydelse utan att professionella bör göra denna bedömning åt dem fränsäger sig Eva ansvaret att utforska och tolka barnets äkta vilja (Lipsky 2010:149ff). Men det kan även förstås som att Eva förespråkar ett slags företräderskap där familjerättssekreterarna genom sin kunskap om våld och barns lojalitetskonflikt ska företräda barnen i frågan om umgänge och ge de bästa möjliga insats, eller i det här fallet, utredning till domstolen (se Lipsky 2010:72ff).

6.2 Det viktigaste av allt: trygghet och säkerhet

6.2.1 Bromsa pappa, trygga mamma

När ett domslut inkommer till familjerätten gällande umgängesstöd har familjerättssekreterarna skyldighet att verkställa detta (se Socialstyrelsen 2012:260). Familjerättssekreterarna utser vid dessa tillfällen lämpligt umgängesstöd och planerar umgänget tillsammans med modern och fadern. Samtliga familjerättssekreterare berättar att de har en umgängetslokal eller umgängeslägenheter i kommunen att tillgå vid umgängesstöd. Den viktigaste

uppgiften vid verkställighet av ett umgängesstöd är enligt familjerättssekreterarnas berättelser att skydda modern och barnet. Med fadern håller familjerättssekreterarna samtal om de regler och rutiner som finns vid umgänget. Hit hör regler om förbud mot att prata om sådant som kan röja sekretesskyddade uppgifter, såsom vart barnet och modern bor:

...innan umgänget har jag ju gått igenom villkoren med umgängesföräldern, att det får inte frågas om skola, vart dom [barnen] bor, vänner, eller sådana frågor får inte ställas. Och samma information har jag gett till tolken så hon vet ju också om det att hon ska avbryta direkt då... (Anna)

Citatet ovan belyser hur fadern ges regler att förhålla sig till vid umgänget. Vid situationer där fadern frågar om sådant som kan röja vart barnet och modern befinner sig ska kontaktpersonen avbryta. Anna beskriver i intervjun hur umgänge med tolk innebär en fördröjning av samtalet mellan barn och fader, vilket kan förstås som ett riskmoment. Familjerättssekreterarna berättar samstämmigt att de inte lägger något ansvar på barnet att inte tala om vissa saker, utan att ansvaret ligger på fadern. Samtidigt uttrycker flera av dem att det trots det åligger ett alldeles för stort ansvar på, framför allt små barn, att inte "försäga sig" under umgänget. Om barnet "försägar sig" kan det innebära att modern och barnet måste flytta och ännu en gång byta identitet. Rut beskriver nedan hur samtalet med umgängesföräldern även präglas av hur fadern bör förhålla sig till barnet, som han kanske inte träffat på en lång tid:

...prata med umgängesföräldern så att han får backa lite grann och inte ha för bråttom fram. Det kan ju vara så att föräldern inte har träffat barnet på ett år kanske och föräldern längtar jättemycket efter det här barnet och vill krama och pussa, men det kanske inte riktigt passar barnet i början liksom. Så att jobba med mycket med det liksom, förklara det här att det är bättre att låta det ta lite tid för att på sikt, att det ska kunna bli bra så det är väl dom bitarna som man jobbar mest med då (Rut)

I citatet framgår hur viktigt samtalet med umgängesföräldern är för att skydda barnet mot en ivrig förälder. Samtalen med fadern präglas av familjerättssekreterarnas försök att skydda barnet mot obehag.

Samtalet/en med modern som sker innan umgängesstödet innefattas i stället av trygghetsskapande och säkerhetsplanering inför umgänget. Familjerättssekreterarna berättar att modern många gånger känner oro och rädsla inför umgänget. Både inför att barnet ska träffa en våldsam pappa utan hennes skydd och inför att själv utsättas för hot, våld eller förföljelse. Begreppet *trygga* återkommer som ett centralt tema i alla intervjupersonernas beskrivningar om hur familjerättssekreterarna arbetar med trygghetsskapande i relation till barnet och modern. För att *trygga* barnet och modern gör familjerättssekreterarna en säkerhetsplanering, vilket innebär att familjerättssekreterarna gör en planering så att modern och fadern inte möts. Det innebär i praktiken att modern får komma och lämna barnet i umgängetlokalen och därefter lämna umgängetlokalen innan fadern kommer dit. Ett alternativ är att modern sitter i ett annat rum i umgängetlokalen och väntar tills umgänget är över. Säkerheten skapas genom samtal innan umgänget, genom telefonkommunikation mellan umgängesstödjare och boendeförälder samt umgängesförälder. I citaten nedan illustreras planeringen för att modern och fadern ska undgå att träffa på varandra på ett bra sätt av Rut:

Så att det som vi kan göra det är att verkligen försöka *trygga* upp så mycket som möjligt det går att göra i lokalen, göra en säkerhetsplanering för att boendeföräldern ska känna sig så trygg som möjligt med att komma och lämna barnet. Till exempel så brukar vi ofta göra så att umgängesföräldern ska komma före, och ofta kommer de överens då med umgängesstödjaren att dom skickar ett sms och frågar om barnet har kommit innan de går fram till lokalen för att undvika liksom att stöta ihop om det skulle vara så att boendeföräldern är sen liksom (Rut)

Familjerättssekreterarnas planering och trygghetsskapande inför umgänge kan analyseras med Lipskys (2010) teoretiska begrepp handlingsutrymme. Lipsky (2010:13ff) beskriver hur gräsrotsbyråkrater i sitt nära arbete med medborgare har ett visst handlingsutrymme. Detta handlingsutrymme kan av gräsrotsbyråkrater dels användas som ett sätt att avsäga sig ansvar dels som ett sätt att ta ansvar. I familjerättssekreterarnas beskrivningar kan utläsas hur de genom att tala med fadern och modern samt gör planeringar försöker att *trygga* barnet och modern. Familjerättssekreterarna utnyttjar därmed många gånger sitt handlingsutrymme genom att ta ansvar för modern och barnets trygghet så gott det kan (se Lipsky ibid).

6.2.2 Trygghet utan garanti

Samtidigt som familjerättssekreterarna försöker att *trygga* umgänget så gott de kan vittnar familjerättssekreterarnas berättelser om en omöjlighet att helt skydda modern och barnet. Kommunens ansvar sträcker sig endast till tiden under umgänget, därefter är modern och barnet mer eller mindre lämnade åt sig själva. En samstämmighet återfinns i familjerättssekreterarnas berättelser kring den otrygghet som finns vid umgängen för barn på skyddat boende, vilket nedan illustreras av Eva och Beata:

...kontaktpersonerna ansvarar bara för den tiden som dom är på plats, så pappan kan mycket väl sitta i en bil utanför och vänta och se mamma och barn går därifrån (Eva)

...vi kan aldrig egentligen ansvara för vad som händer utanför gatan utan där blir ju föräldrarna väldigt lämnade ensamma. [...] Det är ju mycket praktiska saker för att minimera risker. Men fullt ut kan vi aldrig garantera och det är ju det som känns väldigt... jamen svårt i det här. För att barn och föräldrar inte ska bli utsatta av något slag, det är jättesvårt, vi kan inte garantera till 100 % (Beata)

Beata beskriver hur avsaknaden av säkerhetsgaranti för modern och barn innebär ett orosmoment även för familjerättssekreterarna. Deras arbete med att *trygga*, framför allt modern, består enligt Evas, Beatas, Ruts och Annas beskrivningar av en inneboende problematik. Familjerättssekreterarna arbetar med att *trygga*, men tryggheten för modern och barnet kan aldrig garanteras då det alltid finns en risk att fadern kan följa efter modern och barnet efter umgänget. Det finns därmed alltid en risk att modern och barnet utsätts för hot eller våld i samband med umgänget. Denna inneboende motstridighet i familjerättssekreterarnas arbetsuppgifter kan förklaras med hjälp av gräsrotsbyråkraters inneboende konflikt i sitt arbete där kontroll och hjälp ställs mot varandra (se Lipsky 2010:11f;58). Lipsky (ibid) menar att gräsrotsbyråkrater ofta anser att deras syfte är att hjälpa människor. En del av gräsrotsbyråkraters arbete består dock nästan alltid också en kontrollerande del. Familjerättssekreterarna förstås betrakta sig utifrån en hjälpande funktion. Samtidigt har familjerättssekreterarna en skyldighet att verkställa umgängets stöd, följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består länge än nödvändigt (se 6 kap 15c § FB SFS 1949:381). Familjerättssekreteraren ska, enligt

lagstöd, verkställa umgängesstöd och följa upp umgänget, samtidigt ska de även underlätta och trygga umgänget för modern och barnet. Familjerättssekreterarnas komplicerade position kan förstås genom Lipskys (ibid) beskrivning av den konflikt mellan hjälp och kontroll gräsrotsbyråkrater ofta befinner sig, vilket skapar motsättningar som de måste förhålla sig till.

Familjerättssekreterare Anna beskriver hur hon vid vissa tillfällen använder sig av metoder som kanske egentligen inte hör till hennes vanliga arbetsuppgifter i ett försök att skydda modern och barnet så långt som möjligt:

...det är kvinnan då i det här fallet som är skyldig att se till att de kommer till umgängeslokalen. Det är inte vår [familjerättens] skyldighet [...] sen hämtade vi henne [och barnet] vid tågstationen i bil så att vi ska *trygga* så gott vi kan, vi vill inte ha ett Linköpingmål, det vill vi inte ha... så där har man ett stort, stort problem (Anna)

Genom att hämta modern på tågstationen inför umgänget kan Anna garantera hennes säkerhet en längre period än vanligtvis. Linköpingsmålet syftar till det medieuppmärksammade mord som skedde i Linköping tidigare i år då en kvinna som under flera år levt på skyddat boende mördades av sin exman, i samband med att hon besökte socialtjänsten i den kommunen hon flyttat ifrån (se Zangana, Hjerten & Jamshidi 2021). Av Annas berättelse framställs en oro för att våldsutsatta kvinnor i Annas kommun i samband med umgänge ska utsättas för något liknande som i Linköpingsmålet. Trots att Anna använder sina befogenheter för att skydda modern i fråga genom att hämta och lämna henne på tågstationen återstår hot mot tryggheten, vilket framgår i Annas vidare beskrivning:

...vi vet ju inte om mannen följer efter och kan följa efter vart tåget går... vi [kommunen Anna är verksam inom] har inte så många tågspår (Anna)

Av citatet framgår risken för att modern kan utsättas för våld i samband med ett umgänge. Anna upplever enligt min tolkning att hon har ett stort ansvar för moderns säkerhet i samband med verkställighet av umgänget. Familjerättssekreterarnas ansvarstagande i förhållande till trygghetsskapandet kan analyseras med hjälp av Lipskys (2010:149f) beskrivning av ansvarstagande och uppsägande av ansvar. Ett vanligt sätt för gräsrotsbyråkrater att hantera svåra situationer är enligt Lipsky (ibid)

att förneka handlingsutrymme. När några av familjerättssekreterarna formulerar att de aldrig kan garantera moderns och barnets säkerhet kan det förklaras som ett sätt att avsäga sig handlingsutrymme, och därmed ansvar, för att undvika psykologisk och moralisk stress. Formellt sett så finns det inte heller någon möjlighet för familjerättssekreterarna att ta ansvar för moderns och barnets trygghet utanför umgängeslokalen, varför ett sådant förhållningssätt framstår som naturligt i sammanhanget. Det Anna gör kan med hjälp av Lispky (ibid) i stället förstås som en form av utnyttjande av handlingsutrymme i form av ansvarstagande. I och med Linköpingsfallet verkar risken för mödrarnas och barnens hälsa och liv realiserats varpå Anna upplever att hon har ett ansvar för moderns säkerhet. Anna tar därmed ansvar över något hon egentligen kanske inte har formellt ansvar för genom att använda sitt handlingsutrymme till att skjutsa modern (och barnet) och trygga en bit utanför umgängeslokalen.

6.3 Förhållningssätt till domstolen

6.3.1 Umgänge till varje pris?

Av samtliga familjerättssekreterarnas beskrivningar framgår att de upplever en skillnad mellan hur de och tingsrätten resonerar om umgängesrätten för barn på skyddat boende. Familjerättssekreterarna uttrycker att de och domstolen har olika sätt att se på barnet respektive föräldrarnas rättigheter och behov. Samtliga familjerättssekreterare beskriver att barnets rättigheter bör tillämpas stor betydelse i beslutsfattandet:

Där tänker jag att föräldrar har skyldigheter och barn har rättigheter. Jag anser inte att en förälder har rätt till sitt barn utan en förälder har liksom en skyldighet att förtjäna och kunna möta sitt barn och det är inte riktigt det kanske som är fokus i tingsrätten heller (Rut)

I citatet framgår Ruts syn på föräldrarnas respektive barnets rätt till umgänge. Ruts resonemang utgör ett exempel på det som familjerättssekreterarna gemensamt säger: föräldrar har ingen rätt till sina barn. Denna värdering upplever de dock inte överensstämmer med domstolens bedömningar och beslut. Medan familjerättssekreterarna beskriver sig själva stå för barnets rättigheter upplever de att domstolen framför allt resonerar i termer av föräldrars rättigheter. I Andersson & Bangura Arvidsson (2008) studie presenteras liknande upplevelser. I resultatet

lyfter de bland annat att de upptäckt att familjerättssekreterare anser att domarna tittar mer noggrant på föräldrars rättigheter än barns behov och att de har en för allmän tolkning av barns behov, som inte anpassas efter varje individuellt ärende.

Familjerättssekreterarna beskriver samstämmigt hur de anser att barnets behov och rätt till trygghet och skydd väger över umgängesrätten, vilket beskrivs på ett bra sätt av Eva:

Det är klart att det är bäst för barnet att ha kontakt med både mamma och pappa, men vi kan aldrig äventyra säkerheten. Alltså säkerhet och trygghet, i min värld kommer det alltid före barnets rätt till bägge sina föräldrar. Så har du en förälder som varit våldsam, då har du förverkat din rätt till umgänge tycker jag... Då får det vara... För vår del handlar om det alltid om att välja två dåliga saker, det som är minst dåligt just nu är att vara på skyddat boende och inte få umgänge med pappa (Eva)

I citatet belyser Eva det inneboende dilemma som beslut om umgänge för barn på skyddat boende innebär, nämligen att välja mellan två mindre bra saker. Rut beskriver att lagen i sig själv är fungerande, men att domstolen inte tillämpar den på det sätt som det är tänkt. En gemensam kritik gentemot domstolen från familjerättssekreterarna består av att domstolen verkar vilja döma till umgänge med pappa till varje pris- oavsett våld och sekretesskyddade uppgifter. Beata beskriver att hennes upplevelse är att domstolen och familjerättssekreterare har olika kunskap kring våld, utsatthet, skyddat boende och sekretessuppgifter vilket Beata härleder till domstolarnas avsaknad av riskbedömningar i sina beslut. Eva beskriver liknande upplevelser genom att uttrycka att ”domstolen är lite efter oss i utbildning om vad våld gör mot barn och vad skyddade uppgifter betyder för en familj”. I citatet följer vi Evas reflektion kring varför tingsrätten verkar vilja döma till umgänge till varje pris:

Domstolen har ju jättesvårt eftersom det finns en gammal lagstiftning som är att som ett slags paraply över hur domstolen och vi har tänkt tidigare och det är att barn har rätt till kontakt med båda sina föräldrar. De behöver de för att bli en hel individ och vi vet att dom barn som har föräldrar som skiljer sig där man behåller växelvis boende det är att likställa med lika bra som kärnfamilj, så. Det i sig är ingen fara att de skiljer sig men när det finns våld och skyddade identiteter, det är en omöjlighet tänker jag (Eva)

Eva lyfter att det finns en gammal lagstiftning som utgår ifrån att barnen har rätt till båda sina föräldrar eftersom barnen riskerar att fara illa annars. Eva menar dock att

den typ av resonemang inte kan stödja umgängesrätten för barn på skyddade boenden, som innebär av en mycket mer komplex situation än vid separationer där våld inte förekommit. Våldsutsatthet, skyddat boende och sekretesskyddade uppgifter måste betraktas som huvudelement i umgängesärenden där barn vistas på skyddat boende. Av Beatas och Evas beskrivningar kan det utläsas att det finns en upplevelse av att domstolen inte är lika kunniga som dem i dessa frågor. Av Familjerättssociomernas riksförening föreslås det att det borde upprättas familjedomstolar i landet med särskild expertis och kompetens, vilket tyder på att det finns en övergripande bild, familjerättssekreterare emellan, som liknar den Eva och Beata beskriver (se Carlsson 2021). I resultatet av Överlien (2007) samt Gilbert et al. (2009) studier om våldsutsatthet framgår det att barnet riskerar flertalet konsekvenser till följd av både direkt och bevittnat våld. Att domstolen upplevs ha liten kunskap om våldsutsatthet innebär enligt min tolkning ett hot mot att barnets behov tillgodoses vid beslut om umgänge.

Familjerättssekreterarnas kritik gentemot domstolens bedömningar har likheter med den forskning Lewis (2020) och Bruno (2016) har producerat avseende det rättssystem som styr frågor om boende, vårdnad och umgänge. Ett problem verkar vara hur domstolen betraktar det tvådelade föräldraskapet som någonting av största vikt för barnet, vilket skiljer sig från hur familjerättssekreterarnas värderingar. För att förstå det kan Lewis (2020) begrepp tvåföräldersparadigmet appliceras. Tvåföräldersparadigmet syftar enligt (Lewis) på att det finns ett inbyggt systemfel i rättssystemet som antar att barn mår bättre av att ha båda sina föräldrar i sitt liv oavsett omständigheter, vilket upprätthåller våld och hot gentemot kvinnor. Även Bruno (2016) menar att kvinnor och barn tvingas till fortsatt ofrid till följd av familjerättsliga beslut. Eva beskriver i ovanstående citat att hennes upplevelse är att det många gånger är bra att ha kontakt med både sina föräldrar men att våldsärenden måste betraktas annorlunda. Enligt Bruno (2016) och Lewis (2020) innebär domstolens sätt att inte ta hänsyn till uppgifter om våld att mäns våld mot kvinnor upprätthålls även efter separationer. Därutöver osynliggörs barnet i samband med att tonvikten läggs på tvåföräldersparadigmet (se Lewis 2020).

Vidare beskrivna skillnader mellan domstol och familjerättssekreterare kan urskiljas i hur familjerättssekreterarna väljer att porträttera sig själva i relation till domstolarna. Beata menar att familjerättssekreterare är mer fokuserade på

relationella aspekter medan domstolarna är mer fyrkantiga och har med sig det rättsliga på ett annat sätt. På så sätt framställs domstolarna som en motsats till familjerättssekreterarna, där mjukt ställs mot hårt. Familjerättssekreterarnas kritiska förhållningssätt till domstolsbeslut och domstolens kunskaper framstår intressant och uppseendeväckande ur ett byråkratiskt perspektiv. Lipsky (2010) menar att gräsrotsbyråkrater ska handla utifrån organisatoriska förutsättningar för att möta individers behov. I ett byråkratiskt system är det underförstått att domstolen har sista ordet vad gäller beslut om umgängesstöd då domstolen står över socialnämnden. Domstolsbeslut avseende umgängesstöd kan därför betraktas som en form av, vad Lipsky (2010) skulle benämna som, organisatoriskt ramverk som familjerättssekreterarna ska förhålla sig till i sitt arbete. Familjerättssekreterarnas öppna kritik gentemot domstolen synliggör att det verkar finnas en pågående konflikt inom det byråkratiska systemet.

6.3.2 Uttryckt och handlande motstånd

Som tidigare nämnt ska familjerätten verkställa domslut om umgängesstöd (Socialstyrelsen 2012:260). Samtliga familjerättssekreterare uttrycker hur verkställighet av umgängesstöd är en del av deras arbetsvardag, samtidigt finns ett visst motstånd till att verkställa vissa umgängesbeslut. Beata beskriver förfarandet:

Vi arbetar ju med uppdrag från tingsrätten så i princip så har ju tingsrätten tagit ett beslut redan och min uppgift blir att verkställa beslutet, alltså starta i gång ett umgänge (Beata)

Av Rut beskrivs processen som formaliserad, där familjerättssekreterarna har lite utrymme att bestämma. För att illustrera hur motståndet kommer till uttryck belyses ett citat från intervjun med Rut:

...för umgängesstödet och ett beslut från tingsrätten det är något vi ska verkställa, vi kan inte tycka någonting egentligen om umgängen (Rut)

Rut redovisar för den lagförda skyldighet som finns gällande familjerättssekreterarnas arbete med att verkställa umgängesstöd. Vid en närmre språklig granskning kan utläsas att ordet "egentligen" blir ett uttryck för det

motstånd som finns hos Rut. För att tydliggöra ytterligare lyfts ett citat från Eva nedan, som beskriver hur hon och hennes kollegor försökt göra motstånd:

...vi kan ju få en dom från tingsrätten att vi ska verkställa umgängesstöd, då är det i familjehuset med kontaktperson, vi har ingen rätt att stoppa det. Vi försökte för några år sen men fick bannor från domstolen, vi får aldrig lov att säga nej till en dom, det är överallt, vi måste verkställa domstolsbeslut (Eva)

Familjerättssekreterarnas beskrivningar belyser missnöje gentemot umgängesstödsdomar vilket skapar en motreaktion, ett motstånd, hos familjerättssekreterarna. I Andersson och Bangura (2008) samt Bergmans och Eriksson (2018) resultat identifieras liknande tendenser till motstånd. Deras resultat visar hur familjerättssekreterare ibland undviker att verkställa tingsrättsdomar, trots avsaknad av formellt stöd för detta. En mindre form av explicit motstånd och en grad av valfrihet som egentligen inte existerar identifieras även hos Eva, Rut, Beata och Anna. Familjerättssekreterarna Rut beskriver att hon och hennes kollegor brukar problematisera umgänget i sina yttranden genom att peka på våldet och de sekretesskyddade uppgifterna. Vidare beskriver Rut att hon kan ringa till ansvarig rådman för att be om att de ska be om yttrande från familjerätten, vilken kan leda till en förändring. Eva beskriver hur hon och hennes kollegor använder sig av orosanmälan, när de känner oro för barnet vid ett umgänge. Eva beskriver även hur hon i samtal med oroliga mödrar kan ”uppmuntra” att umgängessabotera, om modern anser att det fadern gjort är tillräckligt allvarligt. Det blir sedan en bedömning för domstolen om modern ska få vite eller någon annan åtgärd. Samtliga av familjerättssekreterarnas beskrivningar kan förstås som att motståndet blir ett sätt för dem att använda sitt handlingsutrymme (se Lipsky 2010:13f). Anna beskriver flertalet gånger under intervjun hur hon brukar kontakta ansvarig domare och ifrågasätta beslut, vilket framgår i nedanstående citat:

Då ringer jag till domaren [och frågar]: hur ser du på våldet? som ändå stod i det. Har ni utrett vilken risk det är? ”Naaej, sa domaren, det är ju ord mot ord”. Okej, men hur ska jag då *trygga* upp umgänget? [...] Det kunde han inte svara på...alls. Nehej sa jag, det var ju bara försöka lirka och *trygga* upp och försöka prata med parterna och informera pappan vad som var big nono då så att säga. Och även kvinnan, för hon har ju en skyldighet enligt föräldrabalken att främja umgänget, annars kan det ju bli så att hon blir av med vårdnaden helt och hållet (Anna)

Anna verkar inte uppleva någon respons från domaren och bli tvungen att verkställa umgängesbeslutet. Trots det har Anna gjort och uttryckt motstånd till umgängesbeslutet. I ovanstående beskrivningar belyses hur familjerättssekreterarna gör och uttrycker motstånd gentemot de umgängesdomar som inkommer. Lipsky (2010:13) menar att gräsrotsbyråkrater, i det här fallet familjerättssekreterare, befinner sig ett spänningsfält mellan organisation och individ där de förväntas tillfredsställa båda parter. Familjerättssekreterarna uttrycker en omöjlighet att skydda barn och moder i förhållande till de, enligt familjerättssekreterarna, felaktiga umgängesbeslut tingsrätten tar. Familjerättssekreterarnas olika beskrivningar av hur de hanterar detta symboliserar hur gräsrotsbyråkraters handlingsutrymme kan användas i ett försök att tillmötesgå barnets behov på olika sätt (Lipsky *ibid*).

7. Avslutande diskussion

I den här studien har jag med hjälp av Lipskys (2010) teori om gräsrotsbyråkrater genom kvalitativa intervjuer avsett att undersöka de utmaningar som familjerättssekreterare upplever i arbetet med umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende. I följande avsnitt kommer jag att kortfattat presentera studiens resultat för att besvara studiens syfte och frågeställningar.

Av familjerättssekreterarnas berättelser framgår det att familjerättssekreterarnas lagförda uppgift att göra barn delaktiga och inhämta barnets eventuella åsikter vid umgängesutredningar hindras av flertalet faktorer vilket framstår som utmaningar i deras arbete. Hindrande faktorer identifierades i familjerättssekreterarnas berättelser som barnets ålder, bristande resurser, lojalitetskonflikter samt familjerättssekreterarnas konstruktion av barnet som i behov av skydd. Jag menar att familjerättssekreterarnas delaktighetgörande eller icke delaktighetgörande av barn kan förstås genom familjerättssekreterarnas konstruktioner av barn som i behov av skydd respektive omsorg, varierade organisatoriska förutsättningar samt utnyttjande respektive fransägande av handlingsutrymme och ansvar (se Lipsky 2010).

Vidare framgår av familjerättssekreterarnas berättelser att trygghetsskapande i samband med verkställighet av umgängesstöd innehåller en inneboende problematik då moderns och barnets trygghet aldrig kan garanteras utanför umgängeslokalen. Detta skapar enligt min tolkning en känsla av otillräcklighet och stress hos familjerättssekreterarna. Familjerättssekreterarnas motsägande roller att skydda barnet och modern och samtidigt utöva kontrollera umgänget förstås genom Lipskys (2010) beskrivning som ett av gräsrotsbyråkraters inneboende dilemma, där gräsrotsbyråkraten både ska hjälpa och kontrollera sina klienter. För att förhålla sig till den stress som trygghetsskapandet innebär för familjerättssekreterarna använder de sig av olika strategier. Antingen kan de acceptera sina begränsningar och därmed avsäga sig ansvar för moderns och barnets säkerhet eller utnyttja sitt handlingsutrymme och därmed ta ansvar för deras trygghet (se Lipsky 2010).

Vid verkställighet av umgängesstöd identifierades även en utmaning att förhålla sig till vad familjerättssekreterarna upplever som felbedömda umgängesbeslut.

Familjerättssekreterarna själva menar att skydd och trygghet är viktigare än umgängesrätten medan domstolen upplevs förespråka faderns rätt till sitt barn. Detta skapar en utmaning för familjerättssekreterarna som har i uppgift att verkställa dessa umgängesstödsbeslut. I och med den differentierade synen på umgängesrätten identifieras hur organisationerna verkar ha olika målsättningar som krockar med varandra. Av resultatet framgår det att familjerättssekreterarna trots en lagstadgad skyldighet att verkställa av umgängesstöd på olika sätt uppvisar och gör motstånd mot vad de anser är felaktiga umgängesstödsbeslut. Detta är en intressant upptäckt då familjerättssekreterarnas motstånd gentemot domstolsbeslut indirekt kan förstås som att de gör motstånd mot lagen.

Sammantaget visar resultatet av studien att familjerättssekreterares arbete med umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende består av flera motstridiga krav som krockar både med familjerättssekreterarnas egna värderingar samt med de organisatoriska existerande förutsättningarna. Enligt familjerättssekreterarnas berättelser framstår barnen som den viktigaste partnern, dock utgör den formella skyldigheten att verkställa umgängesbeslut en omöjlighet för familjerättssekreterarna att helt skydda barnet och uppfylla barnets behov. På så sätt kan familjerättssekreterarna beskrivas befinna sig i en spänning mellan barn och domstol.

Vidare visar det sammantagna resultatet likheter med mycket av den tidigare forskning som presenterats. Familjerättssekreterarna konstruerar barn både i behov skydd och i behov av delaktighet. När barnet konstrueras som i behov av skydd, utesluts barnets delaktighet, vilket i övergripande drag styrks av tidigare forskning på området (se Ben-Arieh & Kosher 2020; Falch-Eriksen & Karmen 2021; Holtan, Nigel & Vis 2012). Familjerättssekreterarnas upplevelse av att domstolen framför allt dömer utifrån fäderns rättigheter kan länkas samman med de upplevelser familjerättssekreterarna i Bergman och Eriksson (2018) samt Andersson och Bangura Arvidsson (2008) beskrev. Familjerättssekreterarnas kritik gentemot domstolens avsaknad av hänsynstagande till våld och sekretesskyddade uppgifter, vilket gör att fadern ofta får tillgång till barnet, kan till viss del länkas samman med Lewis (2020), Bruno (2016) och Erikssons (2003) studier som pekar på hur kvinnor och barn utsätts för fortsatt våld till följd av rättssystemet tendens att bortse från

våld. Studiens resultat skiljer sig emellertid från Rejmers (2018) studie, som identifierat en genusbias som riskerar att drabba särlevande pappor.

Studiens resultat framstår som betydelsefullt inom det sociala arbetet då det ger kunskap om de värdekonflikter och inneboende dilemman det sociala arbetets yrkesutövare ofta måste förhålla sig till, där handlingsutrymmet blir en viktig del för att hantera arbetet. Med bakgrund i vad som framkommit i resultatet framstår det som att det saknas tydlighet hur umgängesrätten ska hanteras i ljuset av våld och sekretesskyddade uppgifter. Familjerättssekreterarnas motstånd till domstolen och domstolens umgängesbeslut väcker frågor om hur fungerande rättssystemet faktiskt är när den verkställande funktionen verkar befinna sig i en öppen konflikt med den beslutande funktionen.

Förslag på framtida studier är att undersöka domstolens eller domares upplevelser av att arbeta med umgängesfrågan för barn på skyddat boende samt hur samarbetet domstolen och familjerätten emellan fungerar i praktiken. Det hade vidare varit intressant att undersöka hur barnet upplever umgänget när barnet befinner sig på skyddat boende för att få kunskap om de personer som frågan verkligen berör. Vid ett senare skede hade det varit givande att undersöka om och hur eventuella lagändringar som presenterats tidigare i studien (gällande barns rätt till deltagande, våldsutsatta barn och barn på skyddat boende) har förändrat familjerättssekreterarnas och domstolens arbete med umgängesfrågan för barn på skyddat boende (se Prop. 2020/21:150; Dir. 2021:70; SOU 2017:112).

8. Referenslista

Alanen, Leena (1992) *Modern Childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. Jyväskylä: Institute for Educational Research.

Almqvist, Kjerstin & Anders Broberg (2004) *Barn som bevittnat våld mot mamman studie om kvinnor och barn som vittats på kvinnojourer i Göteborg*. Forskningsrapport: Göteborg stad: Social resursförvaltning.

Andersson Gunvor & Maria Bangura Arvidsson (2008) Contact person as a court-ordered solution in child visitation disputes in Sweden. *Child & Family Social Work*. 13(2):197–206.

DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2007.00532.x>

Angsell, Marie, Malin Rekke, Ann-Charlotte Münger, & Lovisa Göransdotter, (2020) *Min tur att berätta- barns röster om att leva med våld*. Stockholm: BRIS och Sveriges stadsmissioner. https://f2v3i7w7.rocketcdn.me/wp-content/uploads/2020/07/Bris_Stadsm_klar_webb.pdf [Hämtad 2021-12-26]

Ben-Arieh, Asher & Hanita Kosher (2019) Social workers' perceptions of children's right to participation. *Child & Family Social Work*. 25(2): 294–303.

DOI: <https://doi.org/10.1111/cfs.12685>

Bergman, Ann-Sofie & Maria Eriksson (2018) Supported Visitation in Cases of Violence: Political Intentions and Local Practice in Sweden. *International Journal of Law, Policy and the Family*. 32(3): 374–393.

DOI: <https://doi.org/10.1093/lawfam/eby011>

Beri, Zangana, Linda Hjerten & Jamshid Jamshidi (2021) Uppgifter: Knivhuggna kvinnan i Linköping kände sig hotad. *Aftonbladet*. 16 april.

<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/kRgv29/uppgifter-knivhuggna-kvinnan-i-linkoping-kande-sig-hotad> [Hämtad 2021-12-23]

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) (2021) Kriminalstatistik 2020.

[https://bra.se/download/18.1f8c9903175f8b2aa707b0a/1617022436822/Sammanfattning_D%C3%B6dligtv%C3%A5ld_2020.pdf#_utma=1.1421585602.1640249766.1640249766.1640249766.1&_utmb=1.3.10.1640249766&_utmc=1&_utmz=1.1640249766.1.1.utmcsr=google|utmccn=\(organic\)|utmcmd=organic|utmctr=\(not%20provided\)&_utmv=-&_utmh=123141003](https://bra.se/download/18.1f8c9903175f8b2aa707b0a/1617022436822/Sammanfattning_D%C3%B6dligtv%C3%A5ld_2020.pdf#_utma=1.1421585602.1640249766.1640249766.1640249766.1&_utmb=1.3.10.1640249766&_utmc=1&_utmz=1.1640249766.1.1.utmcsr=google|utmccn=(organic)|utmcmd=organic|utmctr=(not%20provided)&_utmv=-&_utmh=123141003) [Hämtad 2021-12-26]

Bruno, Linnea (2016) *Ofridstid. Fäders våld, staten och den separerande familjen*. Diss., Uppsalas universitet.

URN: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-268678>

Bryman, Alan (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3e uppl. Stockholm: Liber AB.

Carlsson, Malin (2021) Föreningens presentation vid riksdagsseminarium den 20 oktober 2021. *Familjerättssociomernas riksförening*.

Dir. 2021:70. *Vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer – en översyn av reglerna i föräldrabalken*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Ds 2020:16. *Stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende – förslag till bestämmelser rörande bl.a. omedelbar placering, sekretess och skolgång*. Stockholm: Socialdepartementet.

Eriksson, Maria (2003) *I skuggan av pappa- familjerätten och hanteringen av fäders våld*. Diss., Uppsala universitet. ISBN: 91 88821 53 6

Eriksson, Maria & Elisabet Näsman (2007) Delaktighet i familjerättsprocesser för barn som upplevt pappas våld mot mamma. *Sociomerns forskningssupplement*. 6 (22): 78–89. ISSN: 0283—1929

Eriksson, Maria & Elisabet Näsman (2011) *När barn som upplevt våld möter socialtjänsten- om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande*. Stockholm: Gothia Fortbildning.

Gilbert, Ruth, Cathy Spatz Widom, Kevin Browne, David Fergusson, Elspeth Webb & Staffan Janson (2009) Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Child maltreatment 1*. 373(9657): 68–81.
DOI: [10.1016/S0140-6736\(08\)61706-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61706-7)

Holtan, Amy, Arild Svein & Thomas Nigel (2012) Obstacles for Child Participation in Care and Protection Cases—why Norwegian social workers find it difficult. *Child Abuse Review*. 21(1): 7–23.
DOI: <https://doi.org/10.1002/car.1155>

Karmen, Toros & Asgeir Falch-Eriksen (2021) ”I do not want to cause additional pain...”- childprotection workers’ perspectives on child participation in child protection practice. *Journal of Family Social Work*. 24(1): 43–59.
DOI: <https://doi.org/10.1080/10522158.2020.1833396>

Lewis, Judith (2020) The Stability Paradox: The Two-Parent Paradigm and the Perpetuation of Violence Against Women in Termination of Parental Rights and Custody Cases. *Michigan Journal of Gender & Law*. 27(2): 311–402.
DOI: <https://doi.org/10.36641/mjgl.27.2.stability>

Lipsky, Michael (2010) *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. 30th anniversary expanded ed. New York: Russell Sage Foundation.

Polisen (2021) Ny lag stärker barnets ställning.
<https://polisen.se/aktuellt/nyheter/2021/juni/ny-lag-starker-barnens-stallning/>
[Hämtad 2022-01-02]

Proposition 2020/21:150. *Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister*.

Qvortrup, Jens (1994) *Childhood Matters: An Introduction*. I: Jens Qvortrup, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta & Helmut Wintersberger (red.) *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury.

Rejmer, Annika (2018) *Vårdnadstvist- en kontraproduktiv genusbias? I: Mattias Dahlberg (red). Genuskritiska frågor i juridiken*. Uppsala: Författarna och Iustus Förlag AB.

Rennstam, Jens & David Wästerfors (2015) *Från stoff till studie- om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur AB.

SFS 1962:700. *Brottsbalken*.

SFS 2017:900. *Förvaltningslagen*.

SFS 1949:381. *Föräldrabalken*.

SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*.

Socialstyrelsen (2020a) Barnets rättigheter och Barnkonventionen. <https://www.socialstyrelsen.se/stod-i-arbetet/barn-och-unga/barnets-rattigheter-och-barnkonventionen/> [Hämtad 2021-12-28]

Socialstyrelsen (2020b) Kartläggning av skyddade boenden i Sverige. Stockholm: Socialstyrelsen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2020-6-6817.pdf> [Hämtad 2021-12-26]

Socialstyrelsen (2012) *Vårdnad, boende och umgänge Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*. Stockholm: Socialstyrelsen. <https://www.mfof.se/download/18.7a15f94516e8e25421b15fd0/1574867419181/Vardnad-boende-umgange.pdf> [Hämtad 2021-12-26]

Socialstyrelsen (2021) Socialstyrelsens termbank.

<https://termbank.socialstyrelsen.se/#results> [Hämtad 2021-12-26]

SOU 2017:112. *Ett fönster av möjligheter – stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende*. Betänkande av Utredningen om ett stärkt barnrättsperspektiv för barn i skyddat boende.

Sveriges domstolar (2019) Allmänna domstolar.

<https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/sa-fungerar-domstolarna/allmanna-domstolar/> [Hämtad 2022-01-02]

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Överlien, Carolina (2007) Barn som upplever pappas våld mot mamma- vad säger forskningen? *Nordisk socialt arbeid*. 27 (4): 238–250.

DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3037-2007-04-03>

9. Bilagor

9.1 Intervjuguide

Bakgrundsinformation

- Könsidentitet och ålder
- Skulle du kunna beskriva ditt yrkesliv kortfattat
- Hur länge har du arbetat med familjerätt?
- Skulle du kunna beskriva dina arbetsuppgifter på din nuvarande arbetsplats?
- Har du gått några vidareutbildningar som du har nytta av på din nuvarande arbetsplats?

Inledande fråga:

- Beskriv hur processen går till när du får reda på att det finns ett behov av er kompetens i ärenden likt dessa

Barnet

Vad är din upplevelse av att arbeta med barn som befinner sig på skyddat boende?

Vilka erfarenheter har du/hur tänker du kring att arbeta med barnets **delaktighet och inflytande** över beslut om umgänge?

- Vilka strategier har du för att göra barn delaktiga i ärenden där barnet befinner sig på skyddat boende? Ge exempel.
- Upplever du det lätt/svårt att göra barn delaktiga i dessa utredningar/bedömningar? Vilka svårigheter möter du i relation till att göra barn delaktiga?
- Finns det situationer det ej är lämpligt att barnet är delaktig i utredning/bedömning? Ge exempel.

Vilka erfarenheter har du/hur tänker du kring att ta i beaktning **barnets egen vilja** i ärenden där barn befinner sig på skyddat boende?

- Betydelse av ålder och mognad? Skillnad små barn/stora barn?
- Finns det tillfällen barnets vilja inte ska efterfrågas?
- Vilken hänsyn tas till barnets egen vilja i utredningar/bedömningar?
- Finns barnets åsikt/vilja alltid med i bedömningar/utredningar?
- Svårigheter kopplade till att barnet befinner sig på skyddat boende?

Vad innebär begreppet **barnets bästa** för dig i ärenden likt dessa? Ge något exempel.

- Upplever du att begreppet barnets bästa är svårt/lätt att definiera?
Upplever du att definitionen av barnets bästa måste bli tydligare?
- På vilket sätt tillvaratar du barnets bästa i bedömningar/utredningar?
- Upplever du att det blivit någon förändring sedan lagändringen 2020?

Föräldrarna

Hur tänker du kring föräldrars rätt till sina barn respektive barnets rätt till sina föräldrar?

Hur tänker du kring pappans möjlighet till förbättring i relation till umgänget?

Risker och skada

Vilka eventuella risker upplever du existerar i samband med umgänge mellan våldsutövande pappa-barn? Ge exempel.

Vilka erfarenheter har du av metoder/sätt för att säkra ett umgänge mellan ett barn på skyddat boende och en våldsutövande pappa? Ge exempel.

Vilka erfarenheter har du av pappans fortsatta kontroll över mamman genom umgänge?

Umgänge

Vid vilka tillfällen har du erfarenhet av att det är olämpligt med umgänge mellan förälder-barn på skyddat boende?

Vilka faktorer upplever du är mest betydande för ett fungerande umgänge mellan förälder-barn på skyddat boende?

Avslutande fråga:

Finns det något du upplever behöver förändras vad gäller lagstiftning/riktlinjer i umgängesrätten vad gäller barn på skyddat boende?

(Finns det något som du känner att du vill tillägga/förtydliga innan vi avslutar?)

9.2 Informationsbrev

Hej!

Jag går sjätte terminen på socionomprogrammet på Lunds universitet och skriver just nu min C-uppsats. Jag söker intervjupersoner som arbetar med familjerätt inom socialtjänsten. Syftet med min studie är att undersöka familjerättshandläggares upplevelser och erfarenheter av att arbeta med umgängesfrågan när barn befinner sig på skyddat boende som medföljande till en vårdnadshavare som blivit utsatt för våld av barnets andra vårdnadshavare. Jag planerar att använda mig av semistrukturerade intervjuer. Intervjuerna planeras ta ungefär 30–40 minuter. Intervjuerna genomförs antingen på plats (närområdet Lund) eller via något av kommunikationsverktygen Zoom eller Skype, beroende på preferens. Intervjuerna görs enskilt och jag kommer använda mig av ljudinspelning. Jag är flexibel vad gäller tid och plats (även lunchtider går bra för mig). Intervjuerna planeras att genomföras fr.o.m. vecka 47.

Jag kommer att följa de forskningsetiska kraven vilket innebär att det insamlade materialet kommer redovisas anonymt och kommer därmed inte att kunna härledas till dig. Materialet kommer enbart användas i samband med denna C-uppsats. Du kan när som helst ta tillbaka ditt deltagande. Materialet kommer att sparas på en sådan plats att obehöriga inte har tillträde till det. Efter att uppsatsen blivit godkänd kommer materialet kastas och förstöras. Om intresse finns för att läsa den färdigställda uppsatsen kan denna skickas till dig. Jag skulle vara oerhört tacksam om du skulle vilja medverka.

Är du intresserad av att ställa upp eller har du några frågor, hör av dig till mig!

Jag hoppas att vi hörs,
Ella Sandqvist Johansson

Min mailadress: el5256sa-s@student.lu.se

Handledares mailadress: david.hoff@soch.lu.se

9.3 Meddelande till administratör

Hej X! Jag hittade dig i gruppen "Socionom". Om jag förstått det rätt är du administratör för en grupp för yrkesverksamma inom familjerätt, om inte får du ursäkta mig. Jag läser sjätte terminen på socionomprogrammet i Lund och skriver därmed min C-uppsats. Jag söker respondenter som arbetar inom familjerätt för intervjuer. Min fråga till dig är om du skulle vilja lägga upp ett inlägg för min räkning så att jag kan nå ut till er som arbetar med familjerätt? Kanske kan du själv tänka dig att ställa upp? Jag bifogar ett dokument som du skulle kunna använda vid ett eventuellt facebookinlägg där information kring syfte samt kontaktuppgifter finns.

Tacksam på förhand,
Ella Sandqvist Johansson